

Iskustvo trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija

Lukan, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:802510>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-03**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru
Odjel za pedagogiju
Sveučilišni diplomski studij
Pedagogija

Dora Lukan

Iskustvo trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za pedagogiju
Sveučilišni diplomski studij
Pedagogija

Iskustvo trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija

Diplomski rad

Student/ica:

Dora Lukan

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Jasmina Vrkić Dimić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Dora Lukan**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Iskustvo trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija** rezultat mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mog rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 18. lipnja 2024.

Zahvaljujem se svojoj mentorici izv. prof. dr. sc. Jasmini Vrkić Dimić na pomoći i strpljenju tijekom pisanja diplomskog rada.

Posebno se zahvaljujem svojim bližnjima na podršci i ljubavi tijekom svih prethodnih godina.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Trudnoća i roditeljstvo.....	3
2.1. Tranzicija u roditeljstvo	3
2.2. Roditeljstvo	5
2.2.1. Majčinstvo.....	6
2.2.2. Očinstvo	7
3. Studenti roditelji	10
3.1. Studenti i slobodno vrijeme.....	10
3.2. Izazovi i dobrobiti studenata roditelja	12
3.3. Prava studenata roditelja	14
4. Metodologija	16
4.1. Predmet i cilj.....	16
4.2. Istraživački zadaci.....	16
4.3. Metoda i uzorak	16
4.4. Prikupljanje i obrada podataka	18
5. Rasprava.....	20
5.1. Trudnoća i studij	20
5.1.1. Vrtlog emocija.....	21
5.1.2. Promjene i izazovi.....	23
5.2. Period nakon rođenja djeteta: Kako dalje?.....	25
5.3. Roditeljstvo i studij.....	27
5.3.1. Izazovi studentice majke.....	28
5.3.2. Bolji student i bolja osoba	30
5.4. Reakcije i djela okoline.....	33
5.4.1. Pomoć i podrška	33
5.4.2. Predrasude: mit ili stvarnost?.....	37
5.4.3. Nedostatak institucionalne podrške.....	40
6. Zaključak.....	44
7. Literatura.....	47
8. Prilozi.....	51
Prilog 1: Tablica s osnovnim podacima o sugovornicama i intervjuima.....	51
Prilog 2. Obavijest o istraživanju	52
Prilog 3. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju.....	53
Prilog 4. Protokol istraživanja.....	54

1. Uvod

Roditeljstvo je dužnost skrbi u svrhu zaštite i promicanja djetetove dobrobiti i svih interesa (NN 103/15), a kao širi pojam podrazumijeva još i roditeljske postupke, aktivnosti i ponašanje te roditeljski odgojni stil. Roditelji vode stalnu brigu o djeci, prihvaćaju sve dužnosti i obveze vezane uz njihov odgoj kao i stvaralački angažman u procesu izgradnje njihovih osobnosti. Tranzicija u roditeljstvo koja započinje trudnoćom, rezultira brojnim promjenama u različitim životnim sferama, a sam dolazak djeteta u obitelj zahtijeva reorganizaciju životnog ritma. Uloga roditelja stoga može biti temelj sreće i razvoja, ali i izvor straha i stresa (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Jedna od roditeljskih kategorija te s obzirom na mali postotak, specifična društvena populacija, jesu roditelji studenti. Studenti su zasebna društvena skupina koja pohađa visokoškolsku ustanovu te je promatrana kao elitni dio populacije mladih (Bouillet, 2008). Kakav je odnos roditeljske uloge s onom studenta s karakterističnim načinom života te kako se usklađuju roditeljske i studijske obveze, bio je istraživački interes radova brojnih autora i autorica poput Medved i Heisler (2002), Brooks (2012), Moreu i Kerner (2012) itd. Među njima je uočen manjak pristupa ovom fenomenu kroz kvalitativnu metodologiju koja omogućava dublji uvid u pojedinačna iskustva, a koji posljedično rezultira njihovim boljim razumijevanjem. Metodom polu-strukturiranog intervjua sa studenticama majkama, ovo istraživanje nastoji odgovoriti na nekoliko istraživačkih zadataka izvedenih iz cilja istraživanja, odnosno uvida u specifičnosti iskustva studentske trudnoće i roditeljstva.

Iskustvima studentica majki istraživački se pristupilo kroz tri dijela, zamišljena kao tri perioda njihova razvojna puta u roditeljstvo te samog roditeljstva. Nastojao se dobiti uvid u iskustvo trudnoće, prijelaza u roditeljstvo i samog roditeljstva iz perspektive studentica, točnije, njihovo dosadašnje iskustvo dvostruke uloge studentice i majke. Na ovaj način prikazana je i rasprava, odnosno interpretacija dobivenih rezultata, podijeljena u četiri glavne tematske cjeline. Prvi dio prikazuje tijek trudnoće koja je svojim psihološko-fiziološkim posljedicama u sugovornica rezultirala promjenom njihove studentske svakodnevice i dala joj novo poimanje. Kako se nova organizacija životnog stila i prioriteta nakon rođenja djeteta odrazila na studijsku uključenost sugovornica i daljnji tijek njihova obrazovanja, u fokusu je rasprave drugog dijela dok treći ulazi u samu srž roditeljstva u vrijeme studija, odnosno donosi obilježja istovremene uloge studentice i majke kod sugovornica koje su obrazovanje nastavile. Posljednji dio bavi se

pitanjem kako okolina percipira studente roditelje i na koje im načine treba i želi pružiti pomoć i podršku. Kroz svaki dio nastoje se identificirati i obrazložiti izazovi i dobrobiti trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija.

2. Trudnoća i roditeljstvo

2.1. Tranzicija u roditeljstvo

Tranzicija u roditeljstvo definira se kao razdoblje od početka trudnoće do nekoliko mjeseci nakon porođaja (Kukulj i sur., 2019). Autori Petani i Babačić (2010) navode ukupno četiri kategorije motivacije za roditeljstvom koje je grupirao američki autor Rabin (1965): fatalističku, instrumentalnu, narcističku i altruističku. Fatalistička motivacija odražava želju za reprodukcijom kao smislom života i načinom produžavanja vrste. Instrumentalnoj motivaciji za rađanjem djeteta kao sredstva za ostvarivanje specifičnih roditeljskih ciljeva, slična je narcistička motivacija za rađanjem djeteta kao dokazom muževnosti odnosno ženstvenosti i povećanjem vrijednosti roditelja. Posljednja, altruistička motivacija, odražava sklonost prema djeci i pružanje ljubavi i zaštite.

Trudnoća je stanje koje počinje oplodnjom, odnosno začećem, a završava porodom te traje približno 280 dana ili 40 tjedana (URL 1). Period trudnoće sastoji se od tri tromjesečja od kojih svako ima karakteristične fiziološke i anatomske promjene, nužne za razvoj trudnoće, nošenje i porod novorođenčeta, odnosno da bi se tijelo prilagodilo fetusu. Tjelesne promjene započinju odmah nakon začeća i utječu na sve organske sustave u tijelu, a osim njih karakteristične su i hormonalne promjene koje mogu značajno utjecati i na psihičko stanje trudnice (Motosko i sur., 2017; Dražanić, 1999 navedeno u Juračić, 2021).

Prva tri mjeseca javlja se povećana anksioznost koja je često rezultat kronične zabrinutosti zbog mogućnosti pobačaja. Osim toga, prvo tromjesečje popraćeno je neugodnostima poput hiperemeze tj. teške i uporne mučnine i povraćanja, a što može dodatno utjecati na razinu anksioznosti trudnica, konkretnije njeno mentalno zdravlje, ali i odnos majke i fetusa. Anksioznost se stabilizira u drugom tromjesečju, a ponovno javlja u trećem tromjesečju zbog ishoda poroda, odnosno brige za zdravlje djeteta i odgovornosti koju će dobiti. Na povećanje anksioznosti može utjecati i nezadovoljstvo zbog tjelesnih promjena, odnosno promjena fizičkog izgleda u vrijeme trudnoće (Woods i sur., 2010; Zulić, 2022).

Proces tranzicije obuhvaća promjenu na više razina, a prvenstveno je određena psihološkim promjenama unutarnjeg svijeta budućih roditelja. Pod utjecajem je njihovih znanja, vještina, očekivanja okoline te emocionalne i fizičke dobrobiti. Subjektivna dobrobit roditelja tijekom važne životne tranzicije od velike je važnosti za njihov, ali i djetetov razvoj te predstavlja temelj kasnijeg kvalitetnog roditeljstva. Tranzicija u roditeljstvo zahtijeva reorganizaciju dotadašnjeg načina života te kao takva može predstavljati stresno razdoblje i u konačnici rezultirati poteškoćama u prilagodbi i psihičkom funkcioniranju partnera (Ercegovac, Penezić, 2010).

Prvi tjedni života djeteta mogu biti osobito emocionalni izazovni za nove roditelje kod kojih se izmjenjuju radost zbog dolaska novog člana obitelji i briga za njegove potrebe. U nekim slučajevima briga oko djeteta prerasta okvire realnih roditeljskih mogućnosti te dolazi do prevelikih očekivanja od sebe kao roditelja. Psihička prilagodba nakon trudnoće i poroda nije univerzalni proces te gotovo 80% žena osjeti blaže simptome psihičkih poremećaja zbog čega se oni smatraju gotovo fiziološkom pojavom. U takvim je slučajevima važno pokazati razumijevanje za majku i pružiti joj podršku. Najčešći oblik postpartalnih psihičkih poremećaja koji se događa uslijed hormonalnih promjena kojima su žene izložene tijekom i nakon poroda je baby blues s karakterističnim reakcijama tuge i potištenosti. Dodatno opterećenje nastaje zbog umora, stresa, brige za dijete i promjene dnevne rutine. Važno je od tog poremećaja razlikovati postpartalnu depresiju od koje veći rizik imaju prvorotkinje, posebice mlađe kao i žene koje nisu planirale trudnoću. Drugi poremećaji koji se mogu javiti jesu i postpartalna psihoza i postpartalna trauma kao poremećaj koji nastaje nakon izlaganja zastrašujućem, opasnom ili ugrožavajućem stresnom događaju kojem je osoba svjedočila. Važno je prepoznati ove smetnje i rano intervenirati u njihovom suzbijanju (Ivančić, 2021).

Uspješnost prilagodbe na roditeljstvo i kvalitetu početnih najranijih interakcija s djetetom određuju brojni čimbenici, od kojih je jedan i subjektivni doživljaj roditeljstva (Ercegovac, Penezić, 2010). Na doživljaj roditeljstva koji se kroz vrijeme i djetetovo odrastanje mijenja, utječe nekoliko čimbenika: spol, dob, obrazovanost te društveni status roditelja. Važni su, osim toga, i roditeljevo vlastito iskustvo djetinjstva, obiteljska struktura i društveno okruženje. Dolaskom djeteta mijenjaju se roditeljska mišljenja, ponašanja i osjećanja. Mijenja se vlastita slika o sebi, ali i slika koju okolina ima o novim roditeljima (Pintar, 2018). U opisivanju emocija u tranzicijskom procesu postajanja majkom, žene čija je trudnoća bila mladenačka i neplanirana, najviše navode strah. Emocija straha javlja se u različitim dimenzijama koje obuhvaćaju strah za vlastitu budućnost, strah od nepoznatog, strah od majčinske uloge i nepripremljenosti za nju, strah od manjka podrške itd. Osim straha još jedna prisutna negativna

emocija jest i sram koji se javlja zbog trudnoće u mlađoj dobi. S druge pak strane, period tranzicije i konačnog postajanja majkom donosi i osjećaj otpornosti i osobne snage (Hendelja, Bartolac, 2021).

Tranzicija u roditeljstvo izazovan je period života u fizičkom i psihičkom smislu, a promjena razine i dimenzije odgovornosti popraćena je i promjenom životnih prioriteta, stila života te percepcije sebe i svijeta oko sebe. Za buduće roditelje važna je priprema u psihičkom, ali i (re)organizacijskom kontekstu kako bi, u konačnici, proces prilagodbe na roditeljstvo bio uspješniji, a sami roditelji zadovoljniji i spremniji na preuzimanje nove životne uloge.

2.2. Roditeljstvo

Roditelji su prvi odgajatelji svoje djece, a obitelj mjesto u kojem djeca stječu prvu ljubav prema roditeljima i ostalim članovima uže i šire obitelji, ali i formiraju svoj osjećaj za život u zajednici koja im pruža sigurnost, zaštitu, skrb, važnost i odgoj. Biti roditeljem mnogo je više od biološkog čina začeća i rađanja. Biti roditeljem znači voditi stalnu brigu o djeci, prihvatiti sve dužnosti i obveze vezane uz njihov odgoj kao i preuzeti stvaralački angažman u procesu izgradnje njihovih osobnosti. Taj dugotrajan proces pretpostavlja stalno učenje i usavršavanje svojih postupaka prema djeci te njihovo usklađivanje s postupcima drugog roditelja, ostalih članova obitelji i odgojnih institucija izvan obitelji. Savjesno obavljanje svoje roditeljske uloge osigurava društveno priznanje i donosi mnogo radosti koja prati djetetov razvoj te svaki tjelesni i duhovni napredak (Stevanović, 2000).

Roditeljstvo je toliko širok pojam da mu se pri uporabi često ne raspoznaje pravo značenje ni smisao. Ono podrazumijeva doživljaj roditeljstva, roditeljsku brigu i skrb, roditeljske postupke, aktivnosti i ponašanje te roditeljski odgojni stil. Doživljaj roditeljstva je subjektivna roditeljska procjena uspješnosti ispunjavanja roditeljskih norma zadanih od strane društva. Doživljaj roditeljstva podrazumijeva odlučivanje za djecu, preuzimanje i prihvaćanje roditeljske uloge i redefiniciju vlastitih ciljeva i vrijednosti, kao i doživljaja vlastite vrijednosti zbog emocionalnog i materijalnog ulaganja (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Za dobar doživljaj roditeljstva najvažnija je kvaliteta odnosa s partnerom prije rođenja djeteta kao i podjela obveza između partnera, a za roditeljsko zadovoljstvo očekivanja koja roditelji imaju od svoje uloge i značajke roditelja prije rođenja djeteta kao i uloge djeteta (Wallace, Gotlib, 1990; Cowan i Cowan, 2000 navedeno u Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Roditeljska briga i skrb jest briga za život i zdravlje djeteta, odnosno rađanje djece, njihovu zaštitu i pomoć u razvoju. Roditeljsku skrb čine odgovornosti, dužnosti i prava roditelja u svrhu zaštite i promicanja djetetove dobrobiti i svih interesa. Roditelji su dužni skrbiti o djetetu u skladu s njegovim razvojnim potrebama i mogućnostima (NN 103/15). Sve aktivnosti usmjerene na ostvarivanje ciljeva roditeljske brige i skrbi, zajednički se nazivaju roditeljskim postupcima. Odnosi između roditelja i djeteta ostvaruju se unutar emocionalnih prilika koje čine roditeljski odgojni stil (Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Roditeljska uloga jedinstvena je i zahtijeva preuzimanje odgovornosti za uspješan razvoj novog života, odnosno pravilan razvoja djeteta u skladu s njegovim mogućnostima. Dužnosti roditelja prema djetetu propisane su zakonom čime se nastoji zaštititi njegovo pravo na dostojanstven život, ali za njihovo ispravno i potpuno izvršavanje važna je i stvarna svijest o značaju roditeljske uloge.

2.2.1. Majčinstvo

Majčinstvo je životna prekretnica koja u život žene donosi novu društvenu ulogu, nove emocije i novu dimenziju odgovornosti. Nova uloga zahtijeva uspješnu izvedbu svih okupacija koje dolaze s djetetom i s kojima prije nisu imale iskustva, a dotadašnji životni stil majke značajno se mijenja (Hendelja, Bartolac, 2021). Majčina ljubav prema djetetu najčešće je bezuvjetna i smatra se za najvišu vrstu ljubavi i najjaču emocionalnu vezu. Pomanjkanje iste u ranom djetinjstvu može imati brojne negativne posljedice na kasniji razvoj djeteta, kao i na život odrasle osobe (Stevanović, 2000).

Neka istraživanja majčinstva poput onog autora Barucha i suradnika (1983), pokazuju da nekim ženama samo djeca mogu pružiti osjećaj životnoga smisla (Lacković Grgin, 2011) te je majčinstvo za žene najvažniji izvor osobnog identiteta, snažniji od bračnog statusa ili profesije. Majčinstvo je za neke žene temelj osobnog ispunjenja, sreće i razvoja, ali i izvor najvećeg straha, tjeskobe i depresije. Osim osjećaja ispunjenosti, ono donosi i osjećaj podređenosti, ograničenja slobode i ekonomskog tereta pa iz tog razloga majčinstvo nije moguće svesti na zajednički nazivnik već je ono doživljaj jedinstven za svaku majku. Ipak, zajednički element majčinstva jesu aktivnosti koje su bit majčinstva: njega, zaštita i odgajanje djece ili drugim riječima majčinska praksa. Majčina se ličnost ocjenjuje prema: percepciji stvarnosti sebe i okoline; inteligenciji i osobnim ciljevima; sposobnosti kontrole emocija te pragu tolerancije na obranu, anksioznost i frustraciju (Stevanović, 2000; Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Još u fazi začeca, kada se u njezinom tijelu počinje razvijati novi organizam, majka prva uspostavlja vezu s djetetom. Odmah pri rođenju prihvaća velik dio odgovornosti za dijete, a zahtjevi su daleko veći od zastarjelih shvaćanja osnovne brige koja podrazumijeva skrb, zaštitu i higijenu. Dijete traži i stalni kontakt sa svojim primarnim skrbnikom, toplinu, osmijeh, razgovor, ljubav i igru. Iako je to i otprije bilo poznato, danas znanstvenici ističu nezamjenjivu ulogu majke u pogledu rasta, razvoja i odgoja djeteta. U postizanju društveno-emocionalne regulacije djeteta, najvažniji čimbenik jest odnos privrženost-skrbnik. Privrženost je čvrsta emocionalna povezanost između djeteta i njegova skrbnika, a to je najčešće upravo majka. Dijete pokazuje privrženost izrazima nježnosti i sreće prema majci, traženjem sigurnosti i utjehe u njenoj blizini kao i izljevima straha pri odvajanju od majke, odnosno skrbnika (Stevanović, 2000; Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Odnos koji dijete uspostavlja s majkom, kao najčešćim primarnim skrbnikom, važan je čimbenik daljnjeg emocionalnog razvoja djeteta i kasnije odrasle osobe kroz različite životne odnose. Majka je, dakle, prva te jedna od ključnih ličnosti za izgradnju nove, odnosno, djetetove ličnosti, a majčinstvo životna uloga nalik ni na koju prijašnju.

2.2.2. Očinstvo

Dok je majčina uloga presudna tijekom prvog razdoblja dječjeg razvoja, u kasnijem razdoblju, konkretnije krajem ranog djetinjstva, sve više do izražaja dolazi uloga oca. Te se dvije ključne uloge u odgoju djeteta ipak ne mogu promatrati odvojene jedna od druge te se govori o zajedničkoj odgovornosti podizanja djeteta. Unatoč tome što se otac ne brine za novorođenče u mjeri u kojoj se brine majka, on obavlja poslove vezane uz dijete te ono što je najvažnije, pomaže majci i tako što joj daje podršku, pažnju, ljubav i sigurnost (Stevanović, 2000).

U razdoblju početka djetetova osamostaljenja, ono se zanima za očeve poslove i njegovu različitost od majke. Kroz igre i razgovore djeteta s ocem kao i zajedničko obavljanje kućanskih i drugih poslova, uspostavlja se njihova emocionalna povezanost (Vukasović, 1991). Očeva je uloga više usmjerena na igru, poučavanje i poticanje na neovisno istraživanje i suočavanje sa strahom, a manje na uspostavljanje socijalno-emocionalnih odnosa. Ipak, otac ima jednak, a u nekim slučajevima i značajniji utjecaj na djetetovu društvenu, školsku i emocionalnu prilagođenost. Očeva igra s djetetom, razgovori i poticanje djeteta, znatno poboljšavaju djetetov socijalno-emocionalni i intelektualni razvoj, društvenu kompetenciju, prilagodbu i zadovoljstvo

u adolescenciji i odrasloj dobi te osjećaj samostalnog upravljanja svojim postupcima (Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Doživljaj roditeljstva oca razlikuje se od doživljaja roditeljstva majke. Očinstvo se smatra poželjnom, ali ne i nužnom uloga za muškarca. Ipak, zbog jedinstvene veze djeteta i oca, očinstvo sve više smatra važnom sastavnicom muškarčeva identiteta, a neostvorena potreba za njime može prekinuti razvoj odraslog muškarca. Puni očinski identitet stječe se uključivanjem u aktivnosti koje obavlja majka. Otac postaje siguran i samopouzdan te u punom smislu ostvaruje svoj doživljaj roditeljstva i roditeljske kompetencije kad stekne osnovne vještine i znanja vezana uz skrb oko djeteta (Walker, 2000; Abell, Schwartz, 1999 navedeno u Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Uredbom Europske unije iz 2019. godine, uvelo se pravo očeva na roditeljski dopust. Cilj je bio omogućiti roditeljima i skrbnicima uravnotežene profesionalne i obiteljske odgovornosti, odnosno ravnopravnu podjelu skrbi između žena i muškaraca. Države članice EU mogu same odlučiti o tome hoće li očevi svoje pravo na roditeljski dopust u potpunosti iskoristiti nakon rođenja ili već djelomično prije rođenja djeteta. Ipak, mali postotak država članica EU koristi to pravo, a osim tradicionalne podjele uloga u obitelji, razlog za to je i odsustvo naknade za očeve koji koriste dopust (Simović-Zvicer, 2022). U Republici Hrvatskoj 2022. godine na snagu stupa *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o roditeljnim i roditeljskim potporama* kojim se uvodi pravo na očinski dopust. U okviru njega zaposleni ili samozaposleni otac koristi, u razdoblju od dana rođenja djeteta pa sve do šest mjeseci njegova života, dopust u trajanju od deset radnih dana za jedno dijete, odnosno 15 radnih dana u slučaju rođenja blizanaca, trojki ili istovremenog rođenja više djece. Naknada za očinski dopust u Hrvatskoj iznosi 100% od osnovice za naknadu plaće, ali se on i dalje regulira kao dio roditeljskog dopusta, odnosno ne postoji jasna razlika između njih (URL 2). Prema broju pravno raspoloživih dana očinskog dopusta u svijetu na samom vrhu je Južna Koreja, a slijede je Japan, Njemačka i Nordijske zemlje s 365 ili manje dana (URL 3). Prema podacima Ministarstva demografije i useljništva RH za 2023. godinu, očinski dopust u koristilo je 16 278 očeva. Njih nešto više od 10 000 koristilo je neprenosivi roditeljski dopust od 2 mjeseca, a 1 361 otac koristio je dopust u trajanju od 180 dana (URL 4).

Tradicionalna podjela obiteljskih, odnosno roditeljskih obveza u našoj državi postojana je i dalje kao i društvena očekivanja od roditelja koja joj idu u prilog pa stoga ne čudi ni mali postotak očeva na roditeljskom dopustu. Stavljanjem fokusa na majčinstvo, istraživanje bi se

moglo svrstati u kategoriju onih koja pretpostavljaju veći angažman majke. No, iako je perspektiva majke važna zbog niza fizičkih i psihičkih promjena koje ona doživljava kao i već spomenute privrženosti između majke i djeteta, ne smije se umanjiti važnost oca od samog početka djetetova života kako u odnosu s njim, tako i u odnosu s majkom, odnosno partnerskom odnosu roditelja.

3. Studenti roditelji

3.1. Studenti i slobodno vrijeme

Studenti su heterogena društvena skupina koju obilježavaju, s jedne strane unutarnja socijalna slojevitost sukladna diferenciranosti društva kojem pripadaju, a s druge strane, neke zajedničke karakteristike po kojima se oni prepoznaju kao zasebna društvena skupina. Studenti su po svom socijalnom statusu i u ključnim sociokulturnim aspektima, promatrani kao elitni dio populacije mladih, buduće društvene elite ključne u procesima demokratizacije društva. Osim pohađanja visokoškolske ustanove čija se organizacija razlikuje od prethodnih razina obrazovanja, kod dijela studenata zastupljen je i odlazak na studij izvan grada u kojem žive kao i specifični načini provođenja vremena, odnosno studentskog života (Bouillet, 2008; Ilišin, 2014).

Slobodno vrijeme sociološki se tumači kao vrijeme koje preostaje nakon obavljanja društveno obveznog rada. Pravo slobodno vrijeme je ono koje označava dokolica koju karakterizira prepuštanje aktivnostima po vlastitom izboru (Ilišin, 2014). Iz pozicije pedagogije slobodnog vremena, ono se ne može shvatiti kao dokolica, odnosno vrijeme bez određenog sadržaja s obzirom na smisao stanja i djelovanja slobodnog vremena s određenim funkcijama. Slobodno vrijeme kao jedan od fenomena suvremenog društva, podrazumijeva područje gdje svaki pojedinac može zadovoljiti svoje potrebe i interese, živjeti u skladu sa svojom individualnosti, ali i razviti svoju ličnost. Najprikladnija podjela slobodnog vremena je ona autora Dumazdiera (1967), po osnovnoj funkcionalnosti aktivnosti, odnosno zadaćama slobodnog vremena, a to su odmor, razonoda i razvoj osobnosti. Odmor podrazumijeva proces regeneracije, odnosno oporavak od umora i odstranjivanje iscrpljenosti izazvane svakodnevnim aktivnostima kao i ponovno stjecanje fizičke i psihičke snage. Funkcija slična odmoru je i razonoda, odnosno osvježanje i stvaranje vedrog raspoloženja. Konačno, posljednja funkcija slobodnog vremena je razvoj osobnosti pojedinca kroz razne fizičke, estetske, popularne, obrazovne i druge aktivnosti (Janković, 1973).

Slobodno vrijeme je vrijeme ispunjeno sadržajima koji opuštaju, usrećuju, ali i izgrađuju pojedinca te mu omogućuju da otkrije svoje potencijale i razvije svoja znanja i sposobnosti. Ono mora biti oslobođeno svih pritisaka, prisile i grube kontrole (Vrkić Dimić, 2005). Enciklopedijski rječnik pedagogije (1963) također ga definira kao vrijeme koje pojedinac oblikuje prema vlastitim željama, a ne prema vanjskoj nuždi. Važnost slobodnog vremena raste

u relaciji spram mladih te proizlazi i iz značajki slobodnog vremena i iz značajki mladih, posebice studenata, kada je o njima riječ. Sa slobodnim vremenom povezani su i interesi populacije koji su relevantni i za druga područja svakodnevnog života mladih (Ilišin, 2014). Prema Leksikonu temeljnih pedagoških pojmova (2000), slobodno vrijeme jedna je od temeljnih odrednica društvenog vremena, a društvo pokazuje razvojna nagnuća u organiziranoj pomoći i ponudi njegova korištenja.

Autorica Ilišin (2014) u svom je istraživanju promatrala niz obrazaca provođenja slobodnog vremena studenata. Neki od njih su primjerice socijabilni obrazac kojeg čine druženja s bližnjima ili odlasci na izlete i šetnje, a čemu je sličan i urbani obrazac koji je popularan među mladima, a podrazumijeva zabave i razonode. Elitni obrazac usmjeren je na umjetničke aktivnosti, sportski obrazac na sportske aktivnosti, a aktivistički na volonterske i političke aktivnosti. Poseban aspekt slobodnog vremena studenata čine praznici koji su uvelike povezani s putovanjima, razonodom i sklapanjem prijateljstava kao interesima važnima većini studenata. Istraživanje autorice Vrkić Dimić (2005) pokazuje da je upravo socijalni obrazac najzastupljeniji među studentima, odnosno svoje slobodno vrijeme najčešće provode družeći se s prijateljima, rođacima, partnerom itd. Komercijalne aktivnosti poput slušanja glazbe ili praćenja TV i radio programa na drugom su mjestu, a slijede ih šetnje gradom i prirodom nakon kojih dolaze čitanje knjiga, dnevnog tiska, časopisa i sl. Iako je navedeno kao najpoželjnije, aktivno bavljenje sportskim aktivnostima je na zadnjem mjestu, odnosno studenti u njima provode najmanje slobodnog vremena.

Rezultati istraživanja autorica Brkljačić i Kaliterna (2010), pokazuju da su od različitih ispitivanih životnih aspekata, studenti najmanje zadovoljni svojim slobodnim vremenom. S druge strane, najzadovoljniji su osjećajem fizičke sigurnosti, odnosima s prijateljima kao i prihvaćanjem od strane okoline. Neki od indikatora koji se pak nisu pokazali značajnim za njihov osjećaj zadovoljstva jesu zdravlje, odnosi s obitelji, postignuća i materijalno stanje. Ovi indikatori mogli bi se gledati kao zasebne kategorije studenata roditelja ili studentica u vrijeme trudnoće. Odnosno, trebao bi se ispitati njihov značaj u životu studenata kojem je dodana nova dimenzija odgovornosti.

3.2. Izazovi i dobrobiti studenata roditelja

Mlađe majke pokazuju manje zadovoljavajućih osjećaja prema dojenčadi od starijih majki, odnosno majčinski su osjećaji viši što su prvorotkinje starije. Posljedica je to kako osobne zrelosti, tako i veće motivacije za roditeljstvom povezane s činjenicom "otkucavanja biološkog sata". Posljedice uranjenog roditeljstva se mogu razlikovati kod muškaraca i žena, a problemi mogu biti obrazovne, ekonomske ili psihološke prirode. Prevladavajući problemi jesu psihološka nezrelost roditelja, manjak roditeljskih vještina, stres zbog odustajanja od realizacije razvojnih zadataka te ekonomski stres (Lacković Grgin, 2011).

Jedan od najizraženijih problema s kojim se susreću studenti roditelji jest izazov balansiranja studentskih i obiteljskih obveza. U istraživanju autorica Moreu i Kerner (2012), studentice majke govore o vremena posvećenom djetetu ili obavljanju studentskih obveza, smatrajući kako jedno rezultira nedostatkom drugog što u konačnici rezultira stresom ili pojavom drugih negativnih emocionalnih stanja kod studentica. Roditeljske obveze često im ne ostavljaju mnogo vremena za obavljanje studentskih obveza, a u situacijama kad se mogu posvetiti svome studiju, javlja se osjećaj krivnje jer vrijeme ne provode sa svojim djetetom. Studentice majke, zaključuje autorica Brooks (2012), imaju veći osjećaj krivnje zbog nedovoljno posvećenog vremena djetetu negoli studenti očevi, kod kojih je krivnja izraženija zbog zanemarivanja studijskih obveza. Priroda roditeljstva i studiranja koja nalaže "neodređeno radno vrijeme" zahtijeva konstantno postavljanje granica i donošenje odluka koje su popraćene pojavom pomiješanih emocija.

Osim nedostatka vremena za dijete i studij, odnosno kao posljedica usklađivanja tog vremena, studenti roditelji suočavaju se i s nedostatkom vremena za sebe, partnera, kućanske obveze, kao i ostale željene aktivnosti. Balansiranje životnim obvezama nerijetko dovodi do stresa, ali i umora (Bundalo Tomac, 2020). Dok Moreu i Kerner (2012) ističu da su roditeljske obveze većinom na majci, rezultati istraživanja Brooks (2012) i Bundalo Tomac (2020) upućuju na ravnomjernu podjelu obveza među roditeljima, odnosno partnerima kao i preuzimanje obveza od strane roditelja koji nije student. Partner koji je otac djeteta, ključna je figura u obavljanju, odnosno, podijeli roditeljskih obveza, što majki omogućava provođenje više vremena u obavljanju studijskih i ostalih životnih obveza.

Od ostalih poteškoća s kojima se suočavaju studenti roditelji česte su one financijske prirode. Prema podacima Eurostudenta za 2014. godinu, oko 2/3 studenata roditelja (65%) bilo je zaposleno na puno radno vrijeme ili dio radnog vremena, a 2019. godine taj se postotak smanjio na 61,5%. Studenti roditelji spadaju u kategoriju studenata s najvećim životnim troškovima. Životni troškovi veći su porastom obitelji, pa tako neki kao cilj studiranja navode upravo osiguravanje dobrog posla (Moreu, Kerner, 2012; Šćukanec i sur., 2014;). Jedan od troškova u okviru brige o djetetu jest i dječji vrtić/jaslice, odnosno osiguravanje adekvatnog smještaja i boravka djece. U nedostatku istog, kao i bilo kakve druge vrste pomoći u čuvanju djeteta, studenti roditelji mogu biti primorani izostajati s nastave ili je napustiti što ponekad može dovesti sukoba sa sveučilišnim profesorima i nastavnicima koji imaju ista očekivanja od studentica majki, kao i onih koje to nisu. Studentice majke, ipak, zbog svojih obveza ne stignu sudjelovati na svim predavanjima i aktivnostima. Zbog toga one iskazuju dodatnu potrebu dopuštenih izostanaka u prethodno spomenutim situacijama ili pak zbog bolesti djeteta, kao i mogućnost pomicanja ispitnih termina u okvirima postojećih ispitnih termina za studente roditelje u nedostatku vremena za učenje (Medved, Heisler, 2002). Studenti roditelji većinom studiraju u statusu izvanrednih studenata, a češće upisuju stručne (javne i privatne) studije kao i visoke škole te veleučilišta (Šćukanec i sur., 2014).

Što se tiče pozitivnih elemenata roditeljstva u vrijeme studija, ističe se fleksibilnost koju studiranje, za razliku od fiksnog radnog vremena, omogućava. Brooks (2012) je u svome istraživanju zahvatila studentice čija je trudnoća bila planirana upravo da bi se prve godine djetetova života poklopile s vremenom studiranja. Konkretnije, kako bi se mogle posvetiti svome djetetu u većoj mjeri negoli bi to mogle da su zaposlene. S druge pak strane, Bundalo Tomac (2020), među pozitivne elemente roditeljstva u vrijeme studija svrstava veću posvećenost studenata roditelja studiju, kako bi ga završili u što kraćem mogućem roku, a potom i pronašli zaposlenje i financijski doprinosili obitelji. Također, cilj uspješnog završetka studija je značajniji jer fakultetsko obrazovanje smatraju važnim u osiguravanja boljih životnih mogućnosti svome djetetu. Tako oni postaju više motivirani i samim time organizirani te imaju veću razinu strpljenja i samopouzdanja.

Kao prednosti tranzicije u roditeljstvo tijekom studiranja, smatraju se i primljena razina podrške i zakonska prava. Prema rezultatima istraživanja autorice Bundalo Tomac (2020), najznačajnija emocionalna podrška studenticama majkama dolazi od strane njihovih partnera koji sudjeluju u brizi oko djece i kućanskim poslovima. Njihova okolina, koja podrazumijeva obitelj i prijatelje, pruža im podršku kroz razgovor i savjete, pomoć oko studijskih obveza, čuvanje djece

itd., a sveučilišni profesori kroz veću razinu strpljivosti i tolerancije na kašnjenja i nedolaske. Izostajanje s predavanja, pauziranje godine, tečajevi i stipendija, neka su od prava koje autorice također navode (Brooks 2012; Bundalo Tomac, 2020).

Generacijski mlađe obitelji u današnje su vrijeme nerijetko i više obrazovane i stoga u mogućnosti svojoj djeci pružiti sve uvjete u pravilnom fizičkom, psihičkom, biološkom, intelektualnom, radnom, estetskom, stvaralačkom i moralnom razvoju. Ipak, visoko opće, stručno i formalno obrazovanje ne garantira pružanje sve pomoći potrebne na planu odgoja djeteta ukoliko roditelji ne steknu dodatna znanja vezana uz poznavanje djeteta, načina adekvatnog i djetetu primjerenog komuniciranja, strategije rješavanja problema itd. (Stevanović, 2000).

Roditeljska i studijska svakodnevnica, način života, ali i životne prilike studenta roditelja važne su odrednice u ispitivanju iskustva ove specifične populacije. Kao takve mogu otkriti manifestne, ali i latentne posljedice roditeljstva u vrijeme studija koje studenti roditelji percipiraju kao pozitivne ili negativne te se na taj način može dobiti uvid u spektar drugih važnih obilježja njihova života, a koja utječu na proces studiranja.

3.3. Prava studenata roditelja

Udio studenata roditelja značajno se razlikuje među zemljama. Hrvatska je prema podacima iz 2015. godine pripadala posljednjoj grupi zemalja s 3% studenata roditelja što je značajna razlika od, primjerice, prve grupe zemalja u kojima više od 20% studenata ima dijete. Rezultati prikazani u novijem izvještaju iz 2019. godine pokazuju da su u RH studenti mlađi od 30 godina koji imaju djecu, zastupljeni u studentskoj populaciji s 1,4%, što je dodatan pad u odnosu na ranija istraživanja. S obzirom na malen udio roditelja studenata, kategorija roditeljstva u vrijeme redovitog studija u ovom obuhvatu može se zanemariti, tvrdi Rimac (2021). Iako u malom postotku, studenti roditelji postoje i suočavaju se s brojnim izazovima te je potrebno stvoriti poticajnu okolinu na njihovu putu savladavanja studijskih obveza kroz realizaciju i nadogradnju njihovih zakonskih prava.

Prava studenata roditelja propisana su *Zakonom o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti* (čl. 80), a koji nalaže da sva prava i obveze studenata miruju u vrijeme trudnoće, do godine dana starosti djeteta (NN 119/2022). Tako primjerice i *Pravilnik o studijima i studiranju Sveučilišta u Zadru* (2023; čl. 36), nalaže pravo mirovanja godine za studenticu u vrijeme

trudnoće, studenticu majku ili studenta oca koji koriste porodiljni/roditeljski dopust do godine dana djetetova života.

Kao preporuka za unapređenja obrazovne politike jest olakšati pristup visokom obrazovanju i tijekom studiranja studentima roditeljima, uz mjere koje će im omogućiti usklađivanje studentskih, roditeljskih te poslovnih obveza. Isto tako, potrebno je uvesti institucionalne prakse koje omogućuju i olakšavaju ispunjavanje studijskih i radnih obveza studentima roditeljima koji se nalaze u kategoriji ranjivih skupina studenata, a koji su prisiljeni raditi tijekom studija zbog financijskih razloga. Načini na koje bi im se moglo olakšati ispunjavanje obveza jesu veća fleksibilnost s obzirom na čestinu prisutnosti na nastavi, kao i u polaganju ispita i ocjenjivanja, kvalitetno i pravodobno informiranje studenata te postojanje odgovarajućih oblika financijske pomoći (Šćukanec i sur., 2014).

Jedan od oblika financijske pomoći studentima roditeljima, uz porodiljnu naknadu na koju svaka majka ima pravo, jesu i stipendije i ostale financijske pomoći. Studentu roditelju pripada pravo dodatnih bodova u natječaju za Državnu stipendiju koja je za 2023. godinu iznosila 200 eura mjesečno. U posebnoj kategoriji studenta roditelja, prilikom natjecanja za stipendiju, priznaje mu se po 300 bodova za svako dijete. Za studenta roditelja kojem je dijete preminulo priznaje se 550 bodova za svako dijete (NN 114/2023). Dodatni bodovi studentima roditeljima dodaju se i u natječaju za subvencionirani smještaj, odnosno 500 bodova po djetetu. Subvencionirano stanovanje je smještaj u studentskim i učeničkim domovima kao i kod privatnih stanodavaca za koje se dodjeljuje subvencija (NN 68/2023). Od ostalih financijskih pomoći, između Sveučilišta u RH ističe se Sveučilište u Rijeci, koje prema *Pravilniku o raspodjeli sredstava Sveučilišta u Rijeci iz fonda Aleksandar Abramov* (2017), kroz program "Solidarnost", dodjeljuje stipendije studentima roditeljima kao jednoj od potrebitih skupina koja ostvaruje pravo na financijske izdatke. Iznos stipendija određuje se sukladno raspoloživim sredstvima i broju prijavljenih, a maksimalni godišnji pojedinačni iznos je 1 300 eura.

Kako bi odgovarajuće institucije, ali i društvo u cjelini mogli raditi na osiguravanju boljeg položaja studenata roditelja, potrebno je ispitati iskustva ove specifične društvene populacije. Svrha rada je, pružanjem dubinskog uvida u pojedinačna iskustva trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija, doprinijeti boljem razumijevanju potreba studenata roditelja i stvaranju poticajne okoline koja pruža podršku njihovom razvoju u roditeljskom i akademskom kontekstu.

4. Metodologija

4.1. Predmet i cilj

Predmet ovog istraživanja jest trudnoća i roditeljstvo u vrijeme studija te iskustva usklađivanja roditeljskih i studijskih obveza studentica koje su ostvarile majčinstvo tijekom procesa studiranja.

Cilj istraživanja jest uvid u iskustvo majčinstva studentica u vrijeme studija s obzirom na specifičnosti studentske trudnoće, usklađivanje roditeljskih i studijskih obveza, vrstu i razinu pomoći i podrške te sve izazove i dobrobiti roditeljstva u vrijeme studiranja.

4.2. Istraživački zadaci

Na temelju prethodno navedenog cilja istraživanja postavljeno je ukupno pet istraživačkih zadataka vezanih uz iskustvo majčinstva u vrijeme studija:

1. ispitati specifičnosti trudnoće u vrijeme studija iz perspektive studentice majke,
2. ispitati specifičnosti roditeljstva u vrijeme studija te iskustvo usklađivanja roditeljskih i studijskih obveza iz perspektive studentice majke,
3. identificirati i obrazložiti načine i vrstu pomoći i podrške studentici majci,
4. utvrditi i obrazložiti dobrobiti i izazove trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija iz perspektive studentice majke.

4.3. Metoda i uzorak

U skladu s ciljem istraživanja i na njemu temeljenim istraživačkim zadacima, provedeno je kvalitativno istraživanje s korištenom metodom polu-strukturiranog intervjua. Kvalitativno istraživanje omogućilo je dubinski uvid u iskustva trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija, opisana kroz riječi sugovornica koje su činile uzorak istraživanja. Polu-strukturirani intervjui temelji se na protokolu sačinjenom od istraživačkih tema i određenim redoslijedom popratnih pitanja. Ovaj vodič za intervjui osigurava strukturiranost i pomaže istraživaču zadržati kontrolu. Metoda polu-strukturiranog intervjua dopušta i odstupanja, odnosno modifikacije za vrijeme trajanja intervjua u okviru postavljanja dodatnih pitanja koja proizlaze iz razgovora sa

sugovornikom (Goodwin, Horowitz, 2002). Korištena metoda smatra se relevantnom za provedbu ovog istraživanja zbog kombinacije strukture koju osigurava i istraživačke slobode dodatne razrade teme što rezultira stjecanjem dubljeg uvida u pojedinačna iskustva. Za potrebe istraživanja konstruiran je originalni protokol (Prilog 4) koji se sastoji od tri dijela, odnosno tri tematske cjeline koje ispituju tri etape roditeljstva u vrijeme studija, iz istraživačke perspektive smatrane relevantnima: trudnoću, prijelaz u roditeljstvo i roditeljstvo.

Uzorak istraživanja sačinjen je od ukupno 5 sugovornica, studentica majki (Prilog 1). Ovim istraživanjem obuhvaćene su isključivo majke, odnosno u fokusu je iskustvo studentice majke zbog specifičnog iskustva trudnoće u vrijeme studiranja, a koje je iz istraživačke perspektive neizbježna etapa razvojnog procesa u razumijevanju cjelokupnog iskustva studiranja tijekom trudnoće i ostvarivanja majčinstva. Raspon njihovih godina je od 22 do 31. Većina sugovornica trenutno pohađa diplomski studij, konkretnije, jedna sugovornica je na prijediplomskoj razini, a jedna u fazi pauziranja. Četiri od pet sugovornica studentice su Sveučilišta u Zadru, dok je jedna studentica Sveučilišta u Zagrebu. Sve sugovornice redovne su studentice i imaju po jedno dijete dojenačke dobi (do 2. godine života). Radi što boljeg uvida u iskustvo studentskog roditeljstva, konkretnije, organizaciju svakodnevice kao i razinu i načine podrške studenticama majkama, istraživački interes obuhvatio je i odnos sugovornica s ocem djeteta. Sve sugovornice u nekoj su vrsti zajednice s partnerom, ocem djeteta, a uglavnom se radi o bračnoj zajednici, dok u dva slučaja o izvanbračnoj zajednici. Naredni paragrafi pružit će kratak opis svake od sugovornica radi lakšeg razumijevanja i praćenja rasprave, odnosno interpretacijskog dijela.

Sugovornica 1 ima 24 godine i živi u gradu Srednje Dalmacije. Ima jedno dijete dojenačke dobi. S ocem djeteta je u bračnoj zajednici te žive s djetetom u samostalnom kućanstvu. Partner je zaposlen. Redovna je studentica prijediplomske razine studija na Sveučilištu u Zadru. Studij koji trenutno pohađa upisala je nakon rođenja djeteta, dok je prije trudnoće pohađala drugi studij.

Sugovornica 2 ima 23 godine i živi na području Like. Ima jedno dijete dojenačke dobi. S ocem djeteta je u bračnoj zajednici te žive s djetetom u obiteljskoj kući koju dijele s roditeljima, ali u zasebnom stanu. Partner je zaposlen. Redovna je studentica diplomske razine studija Sveučilišta u Zadru, kao i u periodu trudnoće.

Sugovornica 3 ima 22 godine i živi na području Istre. Ima jedno dijete dojenačke dobi. S ocem djeteta, također studentom, u izvanbračnoj je zajednici. Par živi s djetetom u samostalnom

kućanstvu. Sugovornica ima završenu prijediplomsku razinu studija na Sveučilištu u Zagrebu, bez mogućnosti upisivanja izvanrednog programa matičnog studija.

Sugovornica 4 ima 31 godinu i živi u gradu Srednje Dalmacije. Ima jedno dijete dojenačke dobi. S ocem djeteta u izvanbračnoj je zajednici. Par živi s djetetom u samostalnom kućanstvu. Partner je zaposlen. Sugovornica je redovna studentica diplomske razine studija Sveučilišta u Zadru kao i u periodu trudnoće.

Sugovornica 5 ima 25 godina i živi u gradu Srednje Dalmacije. Ima jedno dijete dojenačke dobi. S ocem djeteta, također studentom, u izvanbračnoj je zajednici. Par živi s djetetom u samostalnom kućanstvu. Sugovornica je redovna studentica diplomske razine studija Sveučilišta u Zadru kao i za vrijeme trudnoće.

4.4. Prikupljanje i obrada podataka

Stupanje u kontakt sa sugovornicama istraživanja odvijalo se preko zajedničkih poznanika te društvene mreže. Uzorkovanje se temeljilo na ciljanom odabiru sugovornica prema kriteriju iskustva trudnoće i ostvarivanja majčinstva tijekom studija koji još uvijek traje ili je završen u proteklih nekoliko godina. Odabrane sugovornice potom su upućivale na druge moguće sugovornice. Točnije, metodom snježne grude prikupljeni su kontakt brojevi, a potom je sa svim sugovornicama ostvaren kontakt preko društvene mreže WhatsApp u svrhu daljnjeg dogovora oko realizacije intervjua. Prilikom prve komunikacije sugovornice su upoznate sa svrhom istraživanja i njegovim načinom provedbe.

Svi intervjui provedeni su tijekom siječnja i veljače 2024. godine. Od ukupno 5 intervjua, 4 je provedeno uživo na nekom od mjesta prikladnim za razgovor, a online intervju provodio se preko aplikacije MS Teams, zbog različitog mjesta boravka sugovornice i istraživačice. Intervjui su snimani aplikacijom za snimanje zvuka na osobnom telefonu istraživačice, odnosno snimačem zvuka na računalu prilikom online intervjua, s čime su sugovornice bile upoznate te dale svoju suglasnost. Raspon trajanja intervjua je od 37 do 52 minute. Unatoč razlikama u trajanju intervjua, tijekom provedbe svakog nastojalo se što detaljnije istražiti iskustva sugovornica, a njihova pojedinačna sadržajna kvaliteta i relevantnost informacija potvrđena je tijekom transkripcije u MS Word-u kao i tijekom procesa kodiranja koji je uslijedio. Transkripti i zvučni zapisi pohranjeni su na primjeren način. Deskriptivnim, a potom i tematskim kodiranjem dobivene su iduće tematske cjeline: *Trudnoća i studij; Period nakon rođenja djeteta: Kako dalje?; Roditeljstvo i studij; Reakcije i djela okoline.*

Poštovana su sva načela istraživačke etike. Prije same provedbe intervjua sugovornicama su podijeljene ili u slučaju online intervjua mailom poslane, *Obavijest o istraživanju* (Prilog 2) i *Suglasnost o sudjelovanju u istraživanju* (Prilog 3) u kojima su im je pružen kratak opis teme i u koje se svrhe provodi, informacije o pravu odustajanja te zajamčena anonimnost. Identitet sugovornica poznat je isključivo istraživačici, a svi identificirajući podaci u transkriptima razgovora su anonimizirani. U korištenim dijelovima razgovora prikazanim u raspravi, koristit će se kratice od S1 do S5.

5. Prikaz rezultata istraživanja i rasprava

Protokolom konstruiranim za potrebe ovog istraživanja, iskustvo trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija istraživalo se kroz tri perioda, odnosno tri dijela razvojnog procesa. Trudnoća, prijelaz u roditeljstvo i roditeljstvo dijelovi su razgovora sa sugovornicama kroz koje se nastojalo odgovoriti na postavljene istraživačke zadatke. Ovaj dio čini prikaz i interpretaciju rezultata istraživanja koji su u skladu s glavnim istraživačkim zadacima grupirani u četiri dijela, odnosno četiri tematske cjeline. Prva tematska cjelina, naziva *Trudnoća i studij*, opisuje specifičnosti trudnoće u vrijeme studija. Dijeli se na dvije podteme koje ovu životnu etapu obuhvaćaju od samog početka sa svim promjenama te izazovima relevantnim za studijsko obrazovanje sugovornica. Iduća tema prikazuje rezultate kojima se opisuje specifičnost perioda neposredno nakon rođenja djeteta do povratka sugovornica na studij, a naziva je: *Period nakon rođenja djeteta: Kako dalje?*. Sugovornice koje su nastavile svoje studijsko obrazovanje nakon što su postale majke, opisale su specifičnosti svog iskustva u temi: *Roditeljstvo i studij*, s dvije podteme koje obrađuju izazove i dobrobiti roditeljstva u vrijeme studija. Posljednja tema, *Reakcije i djela okoline*, bavi se razinom i načinima pomoći i podrške studenticama majkama te je čine tri podteme obrađujući stvarnu pomoć i podršku, ali i njihov izostanak kao i nerazumijevanje od strane okoline. Kroz sve tematske cjeline, odnosno sve periode iskustva trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija, nastoje se identificirati izazovi i dobrobiti i time odgovoriti na posljednji istraživački zadatak.

5.1. *Trudnoća i studij*

Prvo poglavlje unutar dijela rada u kojem je dat prikaz rezultata istraživanja, kao i popratna rasprava, prikazuje interpretaciju rezultata koji se odnose na period trudnoće sugovornica. Pitanja vezana uz studentsku trudnoću činila su prvi dio intervjua protokolski podijeljenog na tri dijela, odnosno tri etape iskustva studentica majki, kako je prethodno već pojašnjeno. Tako i prikaz iskustva trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija započinje raspravom o počecima i tijeku studentske trudnoće prikazanom kroz psihološko i fiziološko stanje sugovornica, a čije su promjene identificirane kao prvi izazovi u iskustvima sugovornica.

5.1.1. Vrtlog emocija

Uvid u iskustvo studentskog majčinstva započinje opisom reakcija sugovornica prilikom saznanja o trudnoći. Pitanje planiranja trudnoće intimne je prirode pa se iz tog razloga sugovornice podsjetilo na njihovo pravo neodgovaranja. Sve sugovornice odlučile su podijeliti s istraživačicom svoje iskustvo prvih trenutaka svjesnosti planirane ili neplanirane trudnoće i tome popratna unutarnja stanja. Razlika u godinama, razini studija, prethodnim iskustvima, kao i razvijenosti odnosa s partnerom, pokazali su se značajnim čimbenicima planiranja trudnoće sugovornica. Planiranu trudnoću imale su dvije sugovornice od kojih je jedna starija od preostalih sugovornica te ima prethodna iskustva s neželjenim gubitkom trudnoće. S partnerom je u bračnoj zajednici, kao i druga sugovornica čija je trudnoća bila planirana, a obje su na diplomskoj razini studija. Trudnoće preostalih triju sugovornica bile su neplanirane. U svakom pojedinačnom slučaju najviše puta spomenuta, ali i istaknuta najintenzivnijom prisutnom emocijom tijekom cijelog perioda trudnoće, jest emocija sreće. Ipak, u slučajevima neplaniranih trudnoća ističe se i njena isprepletenost strahom. Emocija straha se, kao što navode i autori Hendelja i Bartolac (2021), javlja u različitim dimenzijama. Sugovornice, studentice majke, tijekom perioda svoje trudnoće prvobitno navode strah od nepoznatog kao emociju posebno karakterističnu u počecima trudnoće. Strah od nepoznatog zapravo je strah od preuzimanja nove, do tada neproživljene životne uloge. Roditeljska, odnosno majčinska uloga od sugovornica je zahtijevala vlastiti razvoj u kontekstu razvoja novih vještina i stjecanja novih kompetencija, a prevladavajući problemi tako su upravo psihološka nezrelost roditelja i manjak roditeljskih vještina.

A bila sam presretna, sve pozitivno, to smo i očekivali (S1).

Htjeli smo imati dijete nekad u budućnosti, ono je došlo tad kad je i mi smo jednostavno bili presretni i preoduševljeni (S2).

Pa mi smo planirali neko vrijeme. Znači imam 31 godinu, starija sam od prosječnog studenta i imali smo nekakvih problema, par puta sam pobacila tako da kad smo napokon uspjeli to je stvarno bila ono ogromna, ogromna sreća (S4).

Kad se to desilo bio je apsolutni šok i strah "Što ćemo sad? Ja ne znam, ja sam još mlada, ja nisam dorasla. Kako ću ja sad odgajati drugo malo biće?", ali normalno kasnije kad smo se smirili tj. kad sam se ja smirila, shvatila sam zapravo ljepotu svega toga što dolazi. Miks osjećaja (S5).

Strah od nepoznatog kod nekih se sugovornica isprepleće i s drugom dimenzijom straha, onim od vlastite budućnosti. Već kroz prva pitanja o reakcijama na trudnoću, do izražaja dolazi pitanje daljnjeg studijskog obrazovanja koje sugovornice u tom trenutku pohađaju. Svjesne potrebe nove životne organizacije po rođenju djeteta, ističu strah od nemogućnosti uspješnog svladavanja studijskih zadataka i obveza te u konačnici uspješnog završavanja svojih studijskih programa, a što autorica Lacković Grgin (2011) percipira kao stres zbog mogućeg odustajanja od realizacije razvojnih zadataka. U nekim slučajevima neplaniranih trudnoća dolazi do značajnije promjene životnih planova studentica majka, a sve od njih ističu i važnost promjene prioriteta. Svoju majčinsku ulogu sve sugovornice percipiraju kao najvažniju životnu ulogu koja, s druge strane, zahtijeva određena odricanja pa se u skladu s time javlja strah od potrebe odricanja od postavljenih obrazovnih ciljeva.

Završavala sam taman prvi semestar, bila sam u kolokvijima i onda mi je bilo ono kao „Ja moram završiti kolokvije prvo, ne mogu se sad puno s ovim zamarat“ zato što sam bila jako zagrižena za fakultet i išlo mi je jako dobro. To je bilo nešto što sam mislila da je moj životni put, da ću ja završiti fakultet, da ću onda raditi, da ću imati dijete s 35, dobro ne s 35, o tome se nama pričalo, trebalo je biti onako kroz recimo 2-3 godine, ali meni su se te 2-3 godine činile ono kao ima još do tada. Tako da sam bila u blago rečeno šoku, onako trebalo mi je stvarno vremena da to prihvatim, mislim 2-3 tjedna dok riješim faks (S3).

Na ublažavanje nervoze i straha sugovornica utjecale su pozitivne reakcije, njima bliskih osoba, na trudnoću. Posebno se ističu postupci njihovih partnera na saznanje da će postati očevi. Osim pozitivnog stava i optimističnog pogleda na novonastalu situaciju, kao i na naredni period života, partneri sugovornica počeli su praviti konkretne planove za daljnju budućnost. Ovaj rezultat moguće je povezati sa zaključkom autora Čudina-Obradović i Obradović (2006) da je kvaliteta odnosa između partnera ključan čimbenik pozitivnog doživljaja roditeljstva. Ostale istaknute reakcije jesu one roditelja sugovornica. Sve sugovornice navode da su njihovi roditelji bili sretni nakon što im je saopćena vijest o trudnoći, a što je za neke od njih bilo pomalo neočekivano s obzirom na njihovu neplaniranu studentsku trudnoću.

On (partner) je bio toliko presretan i pun podrške i baš ono istinski sretan i miran s tim. On je bio više miran nego što sam ja bila i ono stvari kao "Možemo mi to, sve će biti super". Ja sam u tim trenucima imala svakako mišljenje. mislim bila sam u šoku i kad sam mu rekla je odmah krenuo s planiranjima što su sljedeći potezi (S3).

Roditelji su bili presretni, majka presretna, partner je isto bio jako presretan, plaka je od sriće (S1).

...a roditelji su isto tako bili presretni, pogotovo oni zato što imaju samo mene (S5).

U svakom pojedinačnom slučaju, saznanje o trudnoći popraćeno je pozitivnim reakcijama, konkretnije emocijom sreće, ali koja se kod nekih sugovornica isprepletala sa strahom. Strah se kao emocija spominje kroz dvije dimenzije koje su prethodno spomenute kroz teorijski okvir. Strah od nepoznatog i strah od vlastite budućnosti karakteristični su za same početke trudnoće, a odnose se na sumnje sugovornica u vlastitu sposobnost izvršavanja kako roditeljskih tako i studijskih obveza nakon što postanu majkama. U smirivanju neugodnih unutarnjih stanja pomogao im je prije svega partner, svojim pozitivnim reakcijama i planovima za budućnost. Pozitivne reakcije imali su i ostali članovi njihovih obitelji gdje se ističu roditelji para, a sreća zbog trudnoće ipak je najizraženija emocija iskustva studentske trudnoće sugovornica bez obzira je li njihova trudnoća bila planirana.

5.1.2. Promjene i izazovi

Trudnoća je razdoblje brojnih fizičkih i psihičkih promjena, a koje se u iskustvu studentica, sugovornica ovog istraživanja, navode kao prepreke svakodnevnim studijskim zadacima. Gotovo sve sugovornice navode neku od fizičkih posljedica trudnoće koje su utjecale na njihove sposobnosti izvršavanja studijskih obveza. Trudničke mučnine, pokreti djeteta u trbuhu za vrijeme učenja ili polaganja ispita te težina samog fizičkog odlaska na fakultet u kasnijim fazama trudnoće neke su od poteškoća koje sugovornice ističu. One ih pak nisu ometale u studijskim aktivnostima u mjeri u kojoj je to činio tzv. trudnički mozak (eng. pregnancy brain). Fiziološke promjene koje se događaju u ženskome tijelu tijekom trudnoće djeluju na mozak kroz probleme s pamćenjem i slabiju koncentraciju, a čemu svjedoče i studije koje pokazuju značajno slabljenje kognitivnih vještina trudnica (URL 5). Ovaj znanstveno potvrđen pad koncentracije u kombinaciji s umorom, sugovornicama je stvarao posebne probleme prilikom

pripreme kolokvija i ispita. Osim spomenutih karakterističnih trudničkih posljedica, ističe se primjer sugovornice suočene s rizičnom trudnoćom. Period života, ali i studija u kojem je zbog očuvanja svog i djetetovog zdravlja bila primorana na strogo mirovanje, ističe periodom s najvećom proživljenom razinom stresa. Njena borba očuvanja zdrave trudnoće bila je prožeta ustrajnošću završavanja konačnih studijskih obveza, što je primjer najvećeg izazova studentske trudnoće u ovom istraživanju.

...ali sam imala problema recimo kad sam bila trudna i kad sam već ušla u deveti mjesec je bilo dosta izazovno pisati ispite jer on je bio aktivna beba i meni je užasno kako bi rekla, nije me smetalo, ali me ometalo, recimo online ispiti gdje moraš brzo pisati, on je u tom momentu aktivan (S5).

Zaboravljala sam sve, istina je da trudnice zaboravljaju, nije mi se ni sad to vratilo. Ja sam stvarno osoba koja će zapamtiti detalje i stvarno ovo što sam rekla za ispite, učim dan prije i zapamtim, pamtim koliko mi je dosta za proći, a ovo je bilo doslovno iz šupljeg u prazno, što naučim i zaboravim (S2).

...dala sam sve ispite iako iskreno ne znam kako sam to uspila jer kad kažu, na engleski se to kaže pregnancy brain, ono mozak. To je bilo znači užas, prvih par mjeseci umor non stop, samo bi spavala, ne bi ništa jela i onda mozak apsolutno ne funkcionira (S4).

...tamo negdje treći mjesec prošle godine su meni doktori rekli da moram mirovat i čuvat trudnoću. I onda je tu bio strah hoće li mene pustiti profesori uopće da ja prođem...I ja sam praktički ovako s kauča, kreveta završavala faks i to na način da sam 99% tog vremena učila trudeći se da ne padnem (S3).

Osim fizičkih promjena i posljedica trudnoće, kroz svaki od intervju bilo je moguće identificirati i izdvojiti neki od unutarnjih procesa koji su se kod sugovornica postupno razvijali još od perioda rane trudnoće. Woods i sur. (2010) kao jednu od psihičkih posljedica trudnoće navode anksioznost čija se razina mijenja ovisno o periodima trudnoće, a koja je karakteristična i u slučaju sugovornica ovog istraživanja. Ona se odražava kroz novonastale brige budućih majka koje rezultiraju promjenom percepcije različitih životnih sfera sugovornica. I prije rađanja djeteta i preuzimanja nove životne uloge majke, ona se sa svojim obvezama i razinom odgovornosti smjestila na vrhu hijerarhije njihovih društvenih uloga. Do tada svakidašnje studentske obveze i brige koje su im one stvarale, sugovornice počinju percipirati manje

značajnima. Kod svih je sugovornica istaknuta potreba izvršavanja studijskih obveza, čak i u visokim stadijima trudnoće kao što je, primjerice, pisanje ispita nekoliko dana pred porod. Međutim, uočeno je i da je primarni cilj većine sugovornica što brže izvršavanje tih zadataka kako bi se, neopterećene studijskim obvezama, mogle posvetiti novom životnom periodu. Tako je, osim promjene životnih prioriteta sugovornica, kod nekih od njih primjetna i razina zanemarenosti studijskih obveza, a što u pitanje dovodi razinu kvalitete njihova izvršavanja u vrijeme trudnoće.

I zapravo onako samo su mi brige bile na pameti. Recimo da je taj moj djevojački život u tom trenu samo stao i samo je beba bila na pameti (S3).

Razina odgovornosti je toliko narasla i brige su se promijenile i ono, do tog trenutka mi je bilo samo "Kad ću predati seminar? Kako ću naučiti za ovaj ispit? Ne da mi se na predavanja, kad ću ići kući? Kad ću ići na kavu?". I onda si odjednom "Kad će meni krenut porod? Kad ću ja ići u bolnicu? Hoće li mene uhvatit trudovi dok je meni muž na poslu? Tko će mene vozit u bolnicu?" (S2).

Period trudnoće sugovornica obilježile su brojne tjelesne i duhovne promjene koje su, potom, rezultirale ograničenom pristupu studijskim obvezama, kao i promjenom same percepcije studija. Fizički procesi poput trudničkih mučnina, tjelesnog umora i smanjenog pamćenja pokazali su se ključnim problemima u savladavanju studijskih zadataka. Studijske brige doimaju se manje važnima u usporedbi s roditeljskima koje im slijede te je većini sugovornica primarni cilj bio što brže izvršavanje studijskih obveza i rokova. Ipak, sve sugovornice izvršile su svoje predviđene studijske obveze tijekom perioda trudnoće.

5.2. Period nakon rođenja djeteta: Kako dalje?

Istraživački interes za specifičnosti perioda nakon rođenja djeteta veže se uz njegov značaj na različite sfere života sugovornica. U kontekstu ovog istraživanja on obuhvaća vrijeme od kad su postale majke do povratka na studij, odnosno pitanja su bila usmjerena na ispitivanje tog dijela ranog iskustva majčinstva. Osim psiholoških promjena budućih roditelja, dolazak djeteta zahtijeva i reorganizaciju dotadašnjeg načina života, a što se u slučaju sugovornica ovog istraživanja odrazilo na njihovo studijsko obrazovanje. U fokusu ovog dijela rasprave bila je uključenost sugovornica u studij, na različitim razinama i kroz različite načine, te njihova razmišljanja o daljnjem tijeku obrazovanja. U periodu trudnoće sve sugovornice istakle su brigu za studijske obveze, potrebu njihova izvršavanja i, u konačnici, uspješnog završavanja tadašnje

razine studija. Period nakon rođenja djeteta akademski je značio mirovanje ili zaustavljanje dotadašnjih obveza studija koji pohađaju. Duljina mirovanja studijskih obveza razlikovala se u pojedinačnim slučajevima, od kojih ono nije bilo duže od godinu dana, a o čemu kroz raspravu detaljnije govori poglavlje 4.4.3. Nastojalo se saznati jesu li i na koji način ipak ostale povezane sa studijem. Ovaj je period bio obilježen brigom i skrbi o djetetu kao životnim prioritetom svih sugovornica, ali i promjenama koje sugovornice doživljavaju, a od kojih se posebno ističu one emocionalne. Većina novih majki susreće se s nekim oblikom psiholoških poremećaja, ističe Ivančić (2021), a istaknuo se i slučaj sugovornice s teškim fizičkim i psihičkim oporavkom od poroda. U takvim okolnostima nije stvarala daljnje obrazovne planove, što je skoro rezultiralo konačnim odustajanjem od njih. Za razliku od nje, druge sugovornice ističu kontakt sa studijskim kolegama koji ih informiraju o tijeku studija i obvezama te im time, ističu sugovornice, pomažu zadržati osjećaj uključenosti. Kontakt s profesorima zadržan je u slučaju jedne sugovornice te tek jedna navodi neke od oblika namjernog informalnog učenja u svrhu buduće struke, koje rezultira iz dnevnih aktivnosti.

Definitivno po tom pitanju onako dala sam si par mjeseci, prvo s njim (djetetom) bez ičeg, bez razmišljanja o obavezama, samo on (S3).

...apsolutno nisam razmišljala ni o faksu, znači apsolutno me nije bilo briga i to me sve skoro dovelo do toga i da sam odustala jer sam bila, ne znam, sama sebi sam dijagnosticirala postporođajnu depresiju (S2).

...pratim naravno grupu, pratim što se događa na faksu. Ja sam ostala dosta uključena u taj studentski život o kojem razmišljam i nastojim ga samo ono pokrenuti iznova, jer ja smatram da ovo vrijeme mirovanja ajmo reći, ovih godinu dana što imam s malim mi je savršena prilika, ne da stojim doma i čekam da mi padne nešto s neba, nego da zapravo skužim u kom smjeru sad (S3).

Odluka povratka na studij za neke od sugovornica bila je prožeta strahom u sposobnost daljnjeg uspješnog svladavanja studijskih zadataka te njihova usklađivanja s roditeljskim obvezama. Taj strah može se povezati s onim koji su sugovornice navodile kao jednu od primarnih emocija nakon saznanja o trudnoći. Strah od nepoznatog i sumnja u svoje sposobnosti svladavanja novih životnih izazova tako je jedna od karakteristika roditeljstva u vrijeme studija. Nadalje, studentice koje su postale majke, a ne stanuju u mjestu u kojem pohađaju studij, odlukom povratka na studij primorane su na svakodnevne vožnje koje, osim mnogo vremena, zahtijevaju

velike financijske izdatke. U tom se trenutku, ali i temi razgovora, prvi puta spominju financijske brige, literaturom spomenute kao jedna od najvećih poteškoća studenata roditelja, odnosno financijski teret mlade obitelji u kojoj je samo jedan od partnera zaposlen. Iz prethodno navedenih razloga vidljivo je da je povratak nekih sugovornica na studij bio upitan, a time i ugrožen plan njihovog daljnjeg obrazovanja. Ipak, upravo im je roditeljstvo, odnosno osjećaj odgovornosti prema djetetu, izazvao dodatnu motivaciju za nastavkom obrazovanja i završetkom studija, a o čemu će kasnije biti riječi.

Bila sam u strahu da jednostavno neću uspjeti i pa ne znam, više-manje samo taj strah i možda da ja kao osoba prije nego što sam bila trudna, postala majka, bila sam jako lijena i bilo me strah da će se opet ta lijenost vratiti i da ću zapuštati studij i da neću moći završiti (S1).

Kako ću ja putovati? Kako ćemo financijski? Ja trošim 100 eura tjedno samo na gorivo. Plus cestarina, plus što ću pojest, što ću popit ovo ono, a ne radim. Porodiljni više ne primam, to sam primala godinu dana. To me iskreno jako mučilo (S2).

Naziv poglavlja "*Period nakon rođenja djeteta: Kako dalje?*" odražava temeljno pitanje sugovornica o (ne)nastavljanju studijskog obrazovanja nakon rođenja djeteta. Sve sugovornice distancirale su se od studijskih obveza na minimalno 3, a maksimalno 12 mjeseci. To znači da su neke od njih iskoristile pravo mirovanja studijskih obveza u trajanju od godinu dana, dok su neke nastavile sa studijem kroz kraći vremenski period. U svakom slučaju, kroz vrijeme mirovanja studijskih obveza, u potpunosti su bile posvećene brizi oko djeteta i prilagodbi na roditeljstvo i roditeljske obveze, a od akademske okoline navode kontakt s kolegama. Povratak na studij nije bio jednostavna odluka zbog sumnje u uspješnost izvršavanja studijskih zadataka, ali i brige oko financijskih izdataka koji on zahtijeva. Od ukupno 5 sugovornica, 4 su nastavile sa svojim dotadašnjim oblikom formalnog obrazovanja, odnosno vratile se na studij.

5.3. Roditeljstvo i studij

Najveći dio cjelokupne rasprave sa sugovornicama bio je vezan uz iskustvo samog roditeljstva u vrijeme studija, pod što se podrazumijeva period od povratka sugovornica na studij uključujući i njihovu trenutnu poziciju. Sugovornice su podijelile svoje iskustvo kao studentice majke koje obilježava niz svakodnevnih izazova, ali i čimbenika koje izdvajaju kao dobrobiti roditeljstva, odnosno majčinstva u vrijeme studija. Kroz te je dvije krajnosti prikazano i iduće

poglavlje sastavljeno od prikaza i interpretacije izazova, a potom dobrobiti iskustva studentica majka.

5.3.1. Izazovi studentice majke

Usklađivanje roditeljskih i studijskih obveza svakodnevnica je sugovornica koje su nastavile sa studijem, a prethodno se u literaturi spominje kao najistaknutiji, ali i najzahtjevniji izazov studenata roditelja. Svaka od aktivnosti koje sugovornice obavljaju tijekom dana ima svoje vrijeme, a kod dijela njih i točni sat. Uočeno je kako prednost u izvršavanju obveza daju roditeljskim te im one ne ostavljaju mnogo vremena za studijske obveze kao što to pokazuju i rezultati drugih istraživanja, primjerice autorica Moreu i Kerner (2012). Također, roditeljske obveze kao prioritetne, ponekad sugovornicama onemogućavaju izvršavanje studijskih kao što je to u slučaju nepohađanja predavanja radi bolesti djeteta ili nedostatka mogućnosti zbrinjavanja djeteta u to vrijeme. Ipak, sugovornice ovog istraživanja ne odustaju namjeri uspješnog savladavanja studijskih zadataka pa su večernji ili pak rani jutarnji sati, uglavnom rezervirani za učenje. Balansiranje roditeljskim i studijskim, a onda i ostalim životnim obvezama kao što su primjerice kućanske, može rezultirati negativnim posljedicama. Moreu i Kerner (2012) tako navode osjećaj grižnje savjesti kod majka koje kombiniraju izvršavanje svojih zadataka. Grižnju savjest sugovornice ističu kao popratni doživljaj prilikom izvršavanja studijskih obveza, prvenstveno odlaska na predavanja, vremena koje time odvajaju od zajedničkog vremena s djetetom.

Pa vrijeme za učenje je najčešće rano ujutro. Sad kad on (dijete) ide u jaslice, možemo doći najkasnije u 8 ipo ujutro tako da to bude, najčešće njega ostavim u jaslicama u 8 ipo i odem u lokalni kafić i tamo ponesem laptop i knjige i onda učim cijelo jutro. Vratim se doma skuhat ručak jer muž, on radi doslovno kilometar od kuće i može se vraćati doma na ručak (S4).

Znači beba se digne isto tako oko šest-sedam ujutro, napravim joj jesti, onda ode opet spavati do podne i onda skuhati ručak, očistiti stan, pripremiti njoj jesti, nama jesti. I onda ako uspijem nešto otići na faks možda ako imam predavanje oko jedan, dva to ovisi i do 5 ajmo reći da je predavanje, dođem kući opet očistit stan, napraviti večeru, spremim bebu za spavat, oprati je...Beba ode spavati oko sedam sati i oko osam, devet sati počnem učiti do ponoć, jedan, dva, koliko je potrebno (S1).

Znači osjećaj grižnje savjesti što nisi dovoljno s bebom. Imam dvi prijateljice što su završile psihologiju i onda ja njima non stop "Znam da su te prve tri godine života jako

bitne i ta konekcija s mamom i roditeljima i to je baza za dalje, sav emocionalni razvoj tijekom života" (S4).

Nastojalo se istražiti osjećaju li sugovornice grižnju savjest i prema drugim sferama života kao što je to njihov studij, partnerski odnos, obitelj i prijatelji i u konačnici, one same. Konkretnije, kako doživljavaju svoju manju razinu posvećenosti nabrojanim područjima s obzirom na potrebu veće razine posvećenosti brizi oko djeteta. Sugovornice govore o nedostatku slobodnog vremena kao jednom od najvećih izazova roditeljstva u vrijeme studija. Važnost slobodnog vremena raste upravo u relaciji spram mladih te proizlazi i iz značajki slobodnog vremena i iz značajki mladih, a posebice studenata (Ilišin, 2014) Studentice majke, odnosno sugovornice ovog istraživanja, ponajprije ističu nedostatak vremena za sebe, ali i zajedničke aktivnosti para, a nakon čega dolazi nedostatak vremena za ostalu obitelj i prijatelje. Među brojnim životnim obvezama smatraju da su zanemarile obvezu prema sebi samoj, čime dolazi do gubitka osjećaja vlastite neovisnosti, odnosno sebe kao pojedinke neovisno o drugim životnim ulogama kao što je ona majke, supruge ili studentice. Zajedničke aktivnosti para važne su pak za održavanje bliskosti i intimnosti te pomažu u održavanju visokog stupnja zadovoljstva (Aron i sur., 2000), a sugovornice ih smatraju posebno važnim nakon dolaska djeteta upravo zbog njihove manje učestalosti.

Mislim da je možda čak najteže zadržat nekakav osjećaj sebe kao osobe koja je neovisna o ikome jel. Znači da si ti zapravo osoba sama za sebe. Mislim da, bar meni je to bio nekako najteži aspekt jer je to sad neki period u životu u kojem imaš, barem u mojoj situaciji di imam i muža i bebu i kuću i fakultet, imaš obavezu prvenstveno prema sinu pa onda prema mužu pa prema kući pa prema profesorima i obavezama i nekako zaboraviš da imaš obavezu i prema sebi (S3).

Postali smo, glavna nam je uloga sad biti roditelji i onda se u svemu tome ponekad pogubimo i izgubimo nas, normalno ne kritično, ali osjeti se i onda kažemo "Okej sad nam je potrebno malo otići na dejt, sat dva nebitno" i onda sve nanovo (S5).

Nedostatak vremena za odmor rezultira i umorom, ali i popratnim stanjem živčane napetosti koji se u konačnici odražavaju na njihove odnose s drugim ljudima te utječu na njihovu sposobnost izvršavanja studijskih zadataka. Odnosno, posljedično mogu dovesti do sukoba s partnerom i drugim članovima obitelji te otežati sposobnosti učenja i pamćenja. Glavnim elementom koji sugovornicama olakšava opterećenost obvezama pokazala se njihova

raspodjela između partnera, čimbenik prethodno istaknut važnim za pozitivan doživljaj roditeljstva, jednu od ključnih sastavnica uspješnog roditeljstva (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Iako je većina partnera sugovornica zaposlena, sve su istaknule zadovoljstvo partnerovom uključenosti u roditeljske obveze i njihovu ravnomjernu raspodjelu, a zajednička briga o djetetu koja postaje životnim prioritetom ključan je razlog prethodno spomenutog manjka vremena za samostalne aktivnosti para.

Manjak slobodnog vremena, jako smo napete, imamo sto informacija u glavi, ne možemo se smiriti. Što sam shvatila da sam postala jako zaboravna i umorna, nenaspavana sam (S1).

A kad si neispavan ne možeš razmišljat, a kad ne možeš razmišljat ne možeš učiti, pa si i nervozan, pa se ta nervoza onda očituje i na muža i na sina i na cijelu obitelj i na sve živo. Ono što ti treba za položiti faks je puno vremena, a kad si mama imaš ga jako puno manje (S4).

Prvi dio rasprave o roditeljstvu u vrijeme studija predstavlja izazove s kojima se sugovornice, studentice majke, svakodnevno suočavaju. Najzahtjevnijim navode usklađivanje roditeljskih, studijskih, ali i drugih kućanskih obveza koje se aktivno izmjenjuju tijekom čitava dana. Kao rezultat užurbanog dnevnog ritma nerijetko se javlja umor i iscrpljenost te nedostatak vremena koje bi posvetile sebi ili zajedničkim aktivnostima s partnerom. Njihovi partneri pak aktivno sudjeluju u odgoju djece i roditeljske se obveze ravnomjerno raspoređuju, a što ističu kao rasterećujući element. Zaključno, roditeljstvo u vrijeme studija je predstavljeno kao začaran krug izazova u kojem, da bi uspješno izvršavale i roditeljske i studijske obveze, moraju žrtvovati obveze koje imaju prema sebi i drugim ljudima, a što izaziva tjelesna i duhovna stanja koja potom otežavaju kvalitetnu izvedbu svih životnih obveza.

5.3.2. Bolji student i bolja osoba

Svim izazovima unatoč, majčinstvo u vrijeme studija može rezultirati i pozitivnim čimbenicima. Bundalo Tomac (2020) među njih svrstava veću posvećenost studenata roditelja studiju zbog značajnijeg cilja njegova uspješna završetka. Nalaz je to koji se u potpunosti poklapa s rezultatima ovog istraživanja s obzirom na to da sve sugovornice navode veću razinu motivacije u izvršavanju studijskih obveza, a koja je kod nekih i presudila povratku na studij. Fakultetsko obrazovanje vide kao životnu opciju koja rezultira boljim pozicioniranjem na tržištu rada i u društvu i samim time boljim ekonomskim i socijalnim prilikama. Time će u

konačnici svom djetetu osigurati što kvalitetnije uvjete života, a smatraju i postati što boljim životnim uzorom.

Dobiješ dijete i nakon nekog vremena jednostavno skužiš da imaš tu totalno neku novu motivaciju u životu jer želiš bit najbolja moguća osoba, kako bi mogao tom djetetu bit najbolji mogući uzor (S4).

Jasniji cilj da to moram, da moram zato što imam puno primjera za koje znam da su odustali jer jednostavno nisu mogli, a meni je to od početka bio cilj "E sad ti je tako kako je i sad ćeš biti još jača i još upornija i završit ćeš to puno prije očekivanog" (S5).

Mislim što ću ja sad s ovim preddiplomskim? Što ću ja s tim radit? Di će me netko s tim primit? Ja moram završiti faks kako tako, moram se natirat...ja želim da moje dijete ima sve (S2).

I dobiješ to neko bolje poimanje života i sebe. I skužiš da više nisi ti bitan, nego imaš nekoga tko konkretno ovisi o tebi i svaki tvoj korak direktno utječe na njega (S3).

Bolje poimanje života i sebe dio je rečenice koji potvrđuje ono što i druge sugovornice ističu, da ih je majčinstvo dodatno osvijestilo o životnim vrijednostima, ali i da imaju više razumijevanja i empatije za druge ljude. Iz tog razloga percipiraju se boljim osobama negoli što su bile prije postanka majkama u svojim ostalim životnim ulogama poput kćeri, partnerice ili prijateljice. Važno za napomenuti jest i da se ne procjenjuju sposobnijima od svojih vršnjaka koji nisu roditelji te smatraju kako imaju više tolerancije u odnosima s drugim ljudima.

... i bolja frendica i kćer i sve jer sad vidim sve što naše mame i naši prijatelji koji imaju djecu vide. Jednostavno promijeni se cijela perspektiva na život, pozitivnija sam nekako, imam više volje za svime (S3).

Upornost koju navode bilo je važno zadržati, a u usklađivanju životnih obveza studentica majki, organizacija se pokazala ključnim elementom. Sve sugovornice spominju organizaciju u barem jednom dijelu razgovora, aludirajući na njenu važnost u različitim životnim sferama, a većina smatra kako je upravo organizacija jedna od dobiti kojima rezultira majčinstvo u vrijeme studija. Planiranje unaprijed navode kao neizostavnu strategiju u kojoj nema mnogo mjesta za promjene, a pregovaranje i odgađanje obveza više nisu opcije. Iako izazovno i ističu ponekad teško, zahtjevnost suočavanja sa svim obvezama, njihovim usklađivanjem i uspješnim

izvršavanjem, razvila je sposobnost organizacije i nekima pomogla da postanu boljim studenticama. Za razliku od vremena studiranja u kojem još nisu bile majke, odnosno nisu imale roditeljske obveze, svoje studijske zadatke sada rješavaju na vrijeme, svjesne da će ga kasnije možda imati manje. Vrijeme za učenje uistinu i jest posvećeno učenju, bez odvratanja pozornosti drugih sadržaja. Iz ovih se razloga smatraju boljim, odnosno marljivijim i odgovornijim studenticama.

Bila sam jako neorganizirana, a otkad sam dobila dite sam jako organizirana postala...Pa tu se promijenilo na primjer da sam počela sve zadatke raditi u vreme. Znači ništa nije zaostajalo, kad god je treba neki domaći napraviti, napravila sam ga odmah i postala sam bolji student čim sam postala majka. I mogu reći da više naučim sad kao majka nego što sam ikad kao, bez djeteta bila i ono stvarno znam da moram završiti faks, da moram naučiti (S1).

Nema pregovaranja sam sa sobom nego ja svake nedjelje sjednem i napravim plan za taj tjedan i taj plan u 95% slučajeva bude odrađen kako sam zapisala. Nešto što sam prije puno radila, ono probudiš se ujutro i kao "Jučer sam planirala da ćemo danas to to to i to, ali možda ćemo samo prvu stvar", to sad više nema, sve se radi i primoran si rješavati sve što prije (S4).

Prethodnom raspravom spomenut je manjak slobodnog vremena sugovornica koji se ističe izazovom njihova iskustva kao studentica majki. Kao dobrobit te situacije ističe se kvalitetnija organizacija vremena koje uspiju zadržati za sebe te mu sada pridaju veću važnost. Vrijeme je to koje provode u aktivnostima koje ih uveseljavaju poput druženja s prijateljima, čitanja knjige ili gledanja filmova, ali i u aktivnostima koje su dobre za njihovo zdravlje, poput treninga.

Nekako sam više počela poštivati svoje vrijeme i shvaćati ga "Aha ovo je baš moje vrijeme", dok sam prije dok nisam bila majka bila stalno na mobitelu, igrala igrice. Znači vrijeme je išlo znači u zrak, al sad ne znam, sretnije se iskreno osiđan (S1).

Rezultatima prijašnjih istraživanja utvrđeno je da studentice majke imaju veću motivaciju za završetkom studija. Osim potrebe što ranijeg izvršavanja studijskih obveza koje predstavljaju i svojevrsan teret majčinskim, u ovom je istraživanju identificiran i prema riječima sugovornica, jasniji cilj. Konkretnije, cilj koji su imale kao studentice postao je značajniji od kad je njihovim ulogama pridodana i ona majke, želeći tako svome djetetu stvoriti veću šansu za bolje uvjete života. U skladu s tim ciljem i njegovom otežanom ostvarenju, postale su organiziranije i

smatraju se boljim studentima nego što su to bile prije postanka majkama. Vrijeme za učenje u potpunosti je posvećeno učenju, a studijski se zadaci rješavaju na vrijeme. Osim boljih studentica, smatraju da su postale i razumnije i tolerantnije osobe koje svoje slobodno vrijeme kvalitetnije iskorištavaju.

5.4. Reakcije i djela okoline

Posljednja tematska cjelina prikaza rezultata i rasprave nastoji odgovoriti na istraživački zadatak identifikacije i obrazloženja vrsta i razine podrške i pomoći studenticama majkama. Kao i kroz prethodnu raspravu odnosno sve razrađene cjeline, i ova se sastoji od izazova i dobiti trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija. U prvom poglavlju govorit će se o podržavajućoj okolini sugovornica koja je kao takva značajan čimbenik njihove uspješne prilagodbe na roditeljstvo, ali i uspješnog izvršavanja roditeljskih i studijskih obveza. Nakon toga, razradit će se pitanje predrasuda o studentima roditeljima koje uvodi u novu vrstu izazova sa kojima su suočeni, a na koju se nastavljaju možda najistaknutiji izazovi uspješnog studiranja jednog roditelja, nedostaci institucionalne podrške.

5.4.1. Pomoć i podrška

Razinu podrške koju studentice majke dobivaju od svoje okoline, Bundalo Tomac (2020) navodi kao jednu od prednosti roditeljstva u vrijeme studija. Rezultati ovog istraživanja poklapaju se sa spomenutim nalazima, s obzirom na to da sve sugovornice ističu važnost podrške, ali i pomoći koju su iskusile od svojih bližnjih te šire okoline. Oni su tako utjecali na uspješnu prilagodbu sugovornica majčinstvu, organizaciju nove svakodnevice te izvršavanje obveza. Najvećim izvorom podrške sve sugovornice navode svoje partnere. Kroz period trudnoće ta je podrška ponajprije emocionalna, a nakon rođenja djeteta očituje se kroz pomoć, odnosno raspodjelu roditeljskih i kućanskih obveza između partnera. Na taj se način sugovornicama osigurava više vremena i tako pomaže u boljoj organizaciji i izvršavanju studijskih zadataka. U brizi oko djeteta paru najčešće pomažu članovi njihovih obitelji od kojih se najviše spominju roditelji, a posebice majke, odnosno bake.

U toj fazi trudnoće bi rekla možda čak najviše od supruga pomoć. Emocionalna, psihološka, ne znam, šta god je trebalo stvarno je bio tu (S4).

Mama je čuvala svoj godišnji i išla je tražiti, moja mama radi u vrtiću, išla je tražiti ravnateljicu dal ona može te svoje dane koristiti dan po dan kad joj treba...Moj tata je otišao u mirovinu krajem 11. mjeseca, šef mu je doslovno ponudio hoće zamrznut mirovinu pa nastaviti radit? Hoće radit na pola radnog vremena? Njegov jedini odgovor je bio "A tko će paziti unuke?" (S2).

...iznenadila sam se, ali mislim da je objektivno najviše razumijevanja na tu moju situaciju kroz cijelo ovo vrijeme imala moja svekrva. Više od mame, više od tate, više od supruga, više od ikoga (S4).

Svekrva pomogne, prošle godine je baš bila kod svekrve konstantno i tako smo uspijevali (S1).

Još jedan od oblika pomoći od strane roditelja sugovornica kao i njihovih partnera jest financijska pomoć. Studenti roditelji suočavaju se s velikim financijskim poteškoćama zbog nesrazmjera povećanja životnih troškova i prihoda. Jedna od sugovornica radi sezonski, dakle tijekom ljetnih mjeseci, dok druga i tijekom ostatka godine preko studentskih prava. Ostale sugovornice ne rade.

Mama samo ode u banku i prebaci mi novce i ništa ne pita i samo ono "Reci mi kad nemaš novaca, reci mi kad ti bude pri kraju, ja ću ići u banku prebaciti" (S2).

Nadalje, neke od sugovornica navode da su tijekom trudnoće imale strah od gubitka kontakta ili pak smanjivanja intenziteta druženja s prijateljima kada postanu majkama. Osim što se to u većini slučajeva nije dogodilo, naglasile su i pomoć i podršku koju im od samih početaka trudnoće pružaju prijatelji. Empatija, brižnost i potreba zadovoljavanja njihovih potreba, oblici su prijateljske pomoći karakteristični za period trudnoće sugovornica. Upravo uključenost prijatelja u zbivanja tijekom perioda trudnoće smatraju razlogom razumijevanja koje im oni pokazuju. Odmah nakon roditelja sugovornica i partnera, prijatelji su najčešće spomenuti u kontekstu pomoći u brizi oko djeteta. Pri tome dob ili roditeljsko iskustvo nisu značajni čimbenici, što pokazuje primjer sugovornice koja navodi kako njezini prijatelji studenti uživaju u zajedničkom druženju s njom i partnerom, ali i njihovim djetetom.

A prijatelji, kad sam im napokon rekla su bili strašno sretni. Znači ono ljudi od 22 godine plaču od sreće, ne bi to nitko očekivao od tako mladih ljudi. Mislila sam da će mi bit teže reći prijateljima nego roditeljima jer su prijatelji mladi, singl većina i tako, ali bili su zapravo iznenađujuće pozitivni i sretni (S3).

Prijateljica mi je jako puno pomogla. Ona je kuma malenoj i ona čim triba nešto, ona je tu i susida, kad je pozovem "Ej moram ići na predavanja, stvarno mi je bitno", uskoči (S1).

I bili su tu normalno i prijatelji, puno prijatelja, tako da mi našeg sina zovemo pravo studentsko dijete što stvarno i je...baš je bilo čudno jer smo mi imali zajedničko društvo i onda smo odjednom rekli "Sad ćemo imati bebu" i onda su svi rekli "Kako vas dvoje, jel moguće?", ali kasnije ono stvarno su svi pomagali i svi su se, znači ja sam stvarno bila ugodno iznenađena kako se oni ne boje, mislim ja bih se prva bojala tuđe dijete čuvat. Njima to nikom nije bilo, em muško em žensko, stvarno ono svi (S5).

Svaka od sugovornica imala je barem jednu kolegicu ili kolegu koji su joj u vrijeme trudnoće, kada su njezine studijske obveze bile u fazi mirovanja, pomogli biti u tijeku sa studijskim programom. To su činili kroz izvještaje važnih događaja na studiju i informacije o studijskim zadacima. Kolegice koje su istovremeno i njihove prijateljice, pokazivale su i brigu za tjelesno stanje sugovornica. Nakon povratka na studij, kolege i kolegice pomažu im kroz slanje materijala kada nisu u mogućnosti pohađati predavanja. Sugovornice ističu i kako većina kolega ima razumijevanja za njih kada zbog svojih roditeljskih obveza propuštaju predavanja, odnosno imaju mogućnost manjeg postotka dolaznosti na predavanja.

Kolege su mi bili, znači oni su mi stalno izlazili u susret, pomagali su mi, slali što treba raditi i znali su mi i skripte donositi kući kad nisam mogla dolaziti (S1).

Baš sam kasnije primijetila da doslovno kad se meni dalo ići na kavu, one (kolegice) su apsolutne sve, ako je netko i planirao ići kući poslije predavanja, ako sam ja rekla ja bih išla na kavu, idemo na kavu. Ili ja sam gladna, skaću sve i idemo odmah u menzu isti taj čas, ma da smo planirale ići u 1 sat, ako sam ja gladna u podne, idemo u podne. Baš su se trudile olakšati mi onoliko koliko su mogle. I trčale meni po skripte i ne znam ni ja što, što bi meni trebalo ili knjižnicu i tako. Koliko god su mi mogle olakšale su mi, i s učenjem i s materijalima koje kakvima (S2).

Kroz dijelove intervjua koji su se odnosili na trudnoću u vrijeme studija kao i njihov povratak i trenutni period studiranja u vrijeme roditeljstva, nastojalo se istražiti koliko su profesori bili informirani o trudnoći sugovornica ili tome da su majke. Većina sugovornica bila je primorana obavijestiti profesore o trudnoći ili majčinstvu zbog prepreka uspješnom izvršavanju studijskih zadataka izazvanih trudnoćom ili pak roditeljskim obvezama. To se konkretno odnosi na nemogućnost pohađanja predavanja u periodu trudnoće zbog tjelesnih poteškoća ili pak potrebu

manjeg postotka dolaznosti na predavanja. Kao što je i kroz prethodnu raspravu spomenuto, sugovornice se povremeno suočavaju s teškoćama u usklađivanju roditeljskih i studijskih obveza, a što se prvenstveno odnosi na zadovoljavanje kvote dolaznosti na predavanja koja za njih vrijedi jednako kao i za sve druge redovne studente koji nisu roditelji. Iz tog je razloga jedna sugovornica tražila dopust na smanjenje te kvote uz nadomještaj s dodatnim drugim uvjetima prolaznosti kao što je, primjerice, seminarski rad. Dvije sugovornice su još u periodu trudnoće tražile dopust na izostajanje s nastave, odnosno terena. Većina profesora pokazala je razumijevanje i empatiju za situaciju sugovornica te im omogućila dodatna tražena prava. Tek je jedan primjer nerazumijevanja od strane profesora kroz svih 5 provedenih intervjua. Važno za naglasiti jest i da su profesori imali pozitivne reakcije na trudnoću, odnosno majčinstvo sugovornica, a jedna od njih navodi kako je upravo profesorica, kroz emocionalnu podršku koju joj je pružala, imala najveći utjecaj na njezin povratak na studij.

Kad sam shvatila da ne mogu dolaziti konstantno na predavanja, moj plan je bio da ću dolaziti na predavanja, ali nažalost to nije bilo moguće pa sam im (profesorima) na konzultacijama to rekla i stvarno su svi izašli u susret (S1).

...i bila sam ono "Ajde idem javiti" da ne bi slučajno bilo nekih problema i baš mi je onako, bilo mi je baš drago, pogotovo kad mi je netko ajmo reći dalek, ono nemaš neku prisnost... Ono doslovno kome god sam se ispričala da ne mogu doći zbog trudnoće, svi (profesori) su bili puni razumijevanja (S2).

Oni (profesori) su najviše izašli u susret, svi su bili u redu, tražili su me isključivo ispričnicu od doktora što je stvarno najmanja stvar koju mogu dat. I oni su bili stvarno puni razumijevanja što me iznenadilo da svih, ne znam koliko profesora, svi su imali ono identičnu reakciju, čak i oni strogi, svi svi (S3).

Pa ona (profesorica) mi je stalno bila podrška da nastavim dalje, da mogu i da će mi ona i izlaziti u susret i najviše me ona zapravo vratila na faks (S1).

Ima jedan profesor koji je za vrijeme predavanja, kad nam je rekao koje imamo ocjene onda je rekao "I za kraj ostavljamo kolegicu (navodi svoje prezime), ženu, majku, kraljicu" (S4).

Jedan od temeljnih čimbenika uspješnog usklađivanja roditeljskih i studijskih obveza sugovornica, kao i stjecanja osjećaja prihvaćenosti i sigurnosti, jesu pomoć i podrška koje na različite načine dobivaju od svoje okoline. U tom kontekstu najviše se ističu partneri sugovornica u ravnomjernom sudjelovanju i izvršavanju roditeljskih obveza. U periodu

trudnoće oni su im pružili najviše emocionalne podrške. Od ostalih bližnjih spominju pomoć u brizi oko djeteta od strane roditelja para, a najviše se ističe ona majke i svekrve. U brigu oko djeteta, odnosno čuvanje djeteta povremeno su uključeni i njihovi prijatelji za koje navode da im pokazuju razumijevanje i empatiju od ranog perioda trudnoće. Što se tiče ponašanja njihove akademske okoline spram njih, odnosno profesora i kolega, sugovornice posebno ističu profesore koju su im, osim svojih pozitivnih reakcija na trudnoću i majčinstvo, olakšali izvršavanje studijskih zadataka u mjeri koja ne šteti krajnjim obvezama studenata. U slučaju iskustva sugovornica ovog istraživanja, ne dolazi do sukoba s profesorima za razliku od rezultata nekih drugih istraživanja, primjerice, onog autorica Medved i Heisler (2002). Kolege su pak bili spremni na pomoć u vidu slanja materijala i informiranja sugovornica o tijeku studija.

5.4.2. Predrasude: mit ili stvarnost?

Osim osjećaja, razmišljanja i ponašanja, dolaskom djeteta mijenja se slika roditelja o sebi, ali i slika koji okolina ima o novim roditeljima (Pintar, 2018). Jedan od izazova s kojima se mlade majke u vrijeme studija susreću i suočavaju jesu strah od predrasuda ili nerazumijevanje od strane okoline. Predrasude se, prema Hrvatskoj enciklopediji (URL 6), definiraju kao unaprijed stvoren pozitivan, ali najčešće negativan sud i uvjerenje o nekom ili nečem. Osim kroz konkretno pitanje o njima, kroz brojne se dijelove pojedinačnih intervjua provlače izjave o uznemirenosti i brizi koje su sugovornice osjetile ili osjećaju zbog moguće osude okoline. Briga se provlači kroz sve ispitane etape, odnosno periode studentske trudnoće i roditeljstva. Prisutna je, dakle, od ranih perioda trudnoće čemu svjedoče iskazi sugovornice koja je informaciju o trudnoći jedan vremenski period sakrivala, ali i sugovornice koja nastoji sama sebi opravdati svoju neplaniranu trudnoću u studijsko vrijeme.

Išla sam svaki dan na faks i zapravo sam bila dosta, dosta opterećena s tim što imam tu ogromnu tajnu koju nikome ne govorim, a zašto nikome ne govorim ne znam ni ja sama. Možda me bilo čak malo i strah osude što će reći netko, što će netko misliti ovo ono (S3).

U nekim trenucima sam sama sebi govorila "Gle ti si već zaručena, ti si se planirala udat, to je normalno". Ono doslovno kao da sam sama sebi govorila "Da da to je u redu, nema tebe tko što osuđivat" (S2).

Zanimljivost ovog problema nalazi se u tome što u slučaju sugovornica ovog istraživanja taj strah postoji neopravdano. Konkretnije, ni jedna od sugovornica koja je osjećala strah od reakcije, odnosno osude okoline, nije istu doživjela u svome iskustvu. Zato se kao iduće pitanje nameće razlog ovih unutarnjih stanja sugovornica koja ih ometaju u prepuštanju pozitivnim majčinskim doživljajima?

Unatoč svim svojim pozitivnim iskustvima po pitanju toga, ja i dalje vjerujem da društvo ima ogromnu količinu predrasuda prema studenticama majkama i nisam zadovoljna s time kako se društvo, kako društvo vidi nas i kako se odnosi prema nama i tu i tamo se osjeća kao da praktički nema mjesta za nas u društvu (S3).

Moguće je tom pitanju ponuditi dva potencijalna odgovora iz perspektive dvije od sugovornica. Prvi od njih daje jednostavniji zaključak zato što proizlazi iz vlastitog iskustva, a govori o stavu same sugovornice naspram mladih majki prije negoli jest ona postala jedna o njima, a koji upućuje na predrasudu. Drugi pak odgovornost stavlja na utjecaj vrijednosti zapadne kulture u kojima se veći značaj pridaje samoaktualizaciji osobe kroz karijeru negoli ulogu roditelja.

...nekada u životu dok sam bila mlađa, baš sam ja bila taj prvi čovjek koji bi rekao "Ajme vidi je, što je išla tako mlada napraviti dijete, znači zašto?", ja sam bila ta grozna osoba i onda me bilo strah kao vidi kako sam se ja ponašala, tako će se sad meni vratiti (S3).

Mislim da sve više i više zapravo možda te neke negativne konotacije jer, možda čak se to i ne osjeća toliko kod nas, ali rekla bi društvo zapada, sve više idemo u tom nekom jel, ne trebaš bit majka, imaj neku svoju jel, ganjaj karijeru, ima vremena za to (S4).

Ono što sugovornice jesu osjetile jesu individualni primjeri nerazumijevanja od strane okoline, ponekad i njima najbližih osoba. Iako sve sugovornice ističu neizostavnu podršku članova uže i šire obitelji koja ih prati čitavim putem i odvija se na razne načine, neke navode primjere u kojima su upravo oni povremeno nesvjesni istovremene uloge majke i studentice sugovornice te obveza koje uz njih dolaze. Nerazumijevanje za potrebu kvalitetnog izvršavanja studijskih obveza sugovornice koja pri tome izdvaja vrijeme od onog s djetetom, dovodi i do sukoba između partnera. Ostali članovi obitelji u nekim slučajevima, također, pokazuju nerazumijevanje za manjak vremena koje sugovornice imaju za zajednička druženja kao i pomoć u svakodnevnim kućanskim obvezama. Osim ovih primjera, spominju se i primjeri

nerazumijevanja od strane studijskih kolega. Kroz prethodnu raspravu istaknuta je razina pomoći i podrške koju su sugovornice dobivale od svojih kolega i u vrijeme trudnoće i trenutno u periodu istovremenog usklađivanja roditeljskih i studijskih obveza. Ipak, neki primjeri govore o, iz perspektive sugovornica, nižoj razini kolegijalnosti. Osim izostanka pomoći, odnosno informiranja sugovornica o studijskim zadacima, javlja se i nerazumijevanje kolega za dodatna pružena prava studenticama majkama, konkretnije pravo više izostanaka. U sva 5 intervjua, konkretnije u svih 5 iskustva studentskog roditeljstva, istaknut je tek jedan primjer nerazumijevanja od strane profesora za potencijalna dodatna prava studentica majki.

...da bilo je teško i svađali smo se ja i suprug. Ne znam toga se uvijek sjetim, imala sam jedan kolokvij koji je bio take home kolokvij, znači imaš 5 pitanja i tjedan dana za to riješiti i poslat profesor. Taj moj kolokvij je na kraju bio, mislim 30 stranica je imao, praktički završni rad sam mogla napisati na tu temu. I mi smo se, baš smo se jako svađali u to vrijeme jer kao "Obitelj mora biti prioritet", ja govorim "I je i sve to stoji i je prioritet, ali nekad ovo isto mora biti prioritet" (S4).

Skuzila sam da stvarno nemaju (kolege) razumijevanja da ja ne mogu dolaziti na nastavu. Bilo je čak par kolegica što su se bunile da kako ja mogu ne dolaziti na nastavu i to me dosta rastužilo, jednostavno to nerazumijevanje. Iako ja stvarno radim od doma dosta tih istraživanja i sve, to me dosta rastužilo...Pa pobunile su se s jednim profesorom i profesor je onda pričao sa mnom o tome i onda mi je dodao još jedan kao seminar da napišem čisto da bude kolegijalno (S1).

Strah je već spomenuto jedna od temeljnih emocija koja prati sugovornice na njihovom putu studentskog majčinstva. Najizraženiji je bio u ranom periodu trudnoće, a osim straha od nove životne uloge i samim time nepoznatog, većina sugovornica istakla je strah od reakcija okoline. Osudu okoline vidjele su kao posljedicu rađanja i odgajanja djeteta u ranijoj životnoj dobi negoli, na temelju njihovog mišljenja, društvo to smatra uobičajenim. Ni jedna od sugovornica nije se direktno susrela s predrasudama, ali je s nerazumijevanjem. Nerazumijevanje za nepotpuno obavljanje neke od obveza, bilo roditeljske ili studijske pokazali su članovi njihove okoline smatrajući kako bi se sugovornice trebale posvetiti roditeljskim, odnosno studentskim obvezama. Ono dovodi do sukoba ili pak izaziva neugodne emocije kod sugovornica, produbljujući stav o predrasudama društva. Predrasude u slučaju sugovornica ovog istraživanja, ipak, jesu samo mit, ali stvarnost je i dalje daleko od potpunog razumijevanja pozicije studentica majka, odnosno izazovnosti usklađivanja te dvije životne uloge.

5.4.3. Nedostatak institucionalne podrške

Na različite načine opisane u prethodnim poglavljima, profesori sugovornica pokazali su razumijevanje te pružili pomoć i podršku na njihovom putu studentske trudnoće i majčinstva. Tome unatoč, ova podtema prikazuje nedostatke institucionalnog uređenja prava studenta roditelja. Većina sugovornica ne traži dodatna studentska prava na osnovu njihova majčinstva te žele da ih se tretira kao ostale studente, ali sve se slažu kako su prava studenta roditelja mala i gotovo beznačajna. Kroz teorijski okvir rada opisana su prava koja pripadaju studentima roditeljima, a koja su jedna od ključnih čimbenika organizacije daljnjeg obrazovanja te njegova usklađivanja s roditeljskim obvezama. Osim toga, ona su jedno od prvih pitanja, ali i briga s kojima su se sugovornice susrele na početku studentske trudnoće:

Ovo je super pitanje jer kad sam bila pred porod, to ti je bilo taman, ja sam rodila u osmom mjesecu, taman u sedmom mjesecu sam sve rokove završila i dala i samo rodila. Ali tad sam najviše bila u tome "Ajmo kako ću? Što ću? Moram istražiti koja su moja prava" (S3).

Prava studenata roditelja propisana su *Zakonom o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti* (čl. 80), a koji nalaže da sva prava i obveze studenata miruju u vrijeme trudnoće do godine dana starosti djeteta (NN 119/2022). Pravo mirovanja studijskih obveza iskoristile u tek dvije od pet studentica majki koje su sudjelovale u ovom istraživanju. Sugovornica koja je rodila u ljetnim mjesecima vratila se na studij s početkom idućeg, zimskog semestra, radi smanjenog broja predavanja i preferiranja opcije direktnog nastavljanja studija nad stvaranjem pauze. Jedna od sugovornica prekinula je dotadašnji studij nakon perioda trudnoće i nakon pauze upisala novi. Posljednji primjer jest sugovornica čiji je period trudnoće bio usporedan s posljednjom godinom prijediplomskog studija. Unatoč snažnoj želji, dodatnoj motivaciji i jasnom cilju, nastavak matičnog studija u njoj odgovarajućem okviru, nije moguć. Prva i možda najistaknutija institucionalna prepreka studentici majci jest nepostojanje izvanrednog studija njenog usmjerenja, oblika studija koji se razlikuje od redovnog u njoj vrlo važnom kontekstu, neobaveznim predavanjima.

Ne nude nikakav vanredni program studija ili online program studija ili bilo što što je malo fleksibilnije. Pošto s malim djetetom i s obzirom na to da sad nisam u Zagrebu već čekam zaručnika da završi 5. godinu, ne mogu biti baš redovni student. Nemam pomoć

od roditelja jer nažalost tata živi u Italiji, dok je mama, mama se brine o mojoj staroj baki. Jednostavno nema mi tko pomoći s malim da ja mogu redovno ići na faks, a muž će raditi naravno (S3).

Studentice majke koje nemaju mogućnost skrbi druge osobe o njihovom djetetu u vrijeme pohađanja predavanja, izostaju s njih. To se pokazalo problemom i drugih sugovornica koje, iako imaju veću organizacijsku pomoć od članove uže i šire obitelji, nerijetko su suočene s istom poteškoćom. Idući nedostatak institucionalne podrške koji ide u prilog težini ove situacije jest i ostvarivanje prava na dječji vrtić. Prema *Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju*, ukoliko dječji vrtić kojem je osnivač jedinica lokalne ili područne samouprave ne može upisati svu prijavljenu djecu nakon upisa djece koja do 1. travnja tekuće godine navršše četiri godine života, utoliko ostala djeca upisuju se tako da prednost pri upisu imaju, između ostalog, ona s oba zaposlena roditelja (NN 57/2022). To nije slučaj kod sugovornica, redovnih studentica.

Pa mislim da ta prava nemaju smisla pogotovo radi našeg sustava, jer u redu ako ja iskoristim tih godinu dana pauze, ako moje dijete ne upadne u vrtić, onda što ću ja dalje? Tipa moje svekrva i majka su dosta starije žene i stvarno uspiju pričuvati dijete i imam prijatelje, no mnoge majke nemaju taj luksuz pa mogu reći dijete im ne upadne u vrtić zato što vjerojatno nisu zaposlene jer su ipak studenti. Treba ili nešto promijeniti ili da imamo studentice majke pravo na vrtić (S1).

Kao zadovoljavajuće rješenje, gotovo sve sugovornice studentice majke, ističu pravo dodatnih izostanaka, što je i jedna od Eurostudentovih preporuka za olakšavanje pristupa visokom obrazovanju i tijekom studiranja studentima roditeljima, a samim time i unaprjeđivanja obrazovne politike (Šćukanec i sur., 2014). Jedan od prijedloga jest i mogućnost online predavanja, što ukazuje na to da sugovornice imaju stvarnu želju biti prisutne na predavanjima unatoč svim obvezama te su spremne praviti kompromise u obostranu dobrobit. Iako nepostojeće pravo, olakšavajuća okolnost nekih sugovornica jesu dogovori s profesorima koji su dozvolili manji postotak dolaznosti studenticama majkama.

Ja osobno da sam profesor i da imam studenticu koja ima dijete, to mi je napravila X (profesorica) kad je čula na tom predavanju da imam dijete "Kolegice nemojte se više pojaviti". Došla sam, održala seminar i ja tu ženu više nisam vidila. Mislim da bi to mogli svi napraviti (S2).

...meni je ono minimalno što bi mi puno bilo olakšalo, posebno s obzirom na to da putujem, bi bilo da su mi rekli "Okej ne morate doći 100% na predavanja uživo, nekad možete odraditi i online", jer tijekom korone smo se uvjerali svi da funkcionira. Tako da mogu bebu uspavati, izaći na predavanje i to je to. Tako da to je jedna stvar za koju smatram da bi mi bilo dobro i možda ni na čiju štetu da se omogući roditeljima...Ja znam da svi cijene svoj rad i svoje vrijeme naravno, svi profesori dođu i tu odrade sve što treba, ali ne znam, mislim realno stvarno se neke stvari daju same doma odraditi i naučiti (S4).

Sugovornice dakle izražavaju nezadovoljstvo trenutnom razinom i vrstom prava studenta roditelja, ali se u gotovo svakom pojedinačnom slučaju ono ne implementira aktivistički. Ipak, studentica s početka priče o institucionalnim propustima zbog kojih ne može nastaviti obrazovanje na matičnom studiju, otišla je korak dalje i uputila apel institucijama i osobama za koje smatra da ovlastima, ali i obvezama svoje pozicije imaju mogućnost utjecaja na promjene u kontekstu prava studenata roditelja. Povratne informacije samo su potvrdile nezavidnu poziciju studentice majke i u sugovornici produbile nezadovoljstvo i ogorčenost obrazovnom politikom, a komparacija prava osoba iste kategorije s drugim državama u Europi dovodi je do zaključka da se na području Hrvatske ne radi u smjeru podrške studentima roditeljima.

Ja sam čak pisala i mail Europskoj uniji za to i pravobranitelju studentskom...Ja sam dobila katastrofalne povratne informacije, s time da su me na Europskoj uniji stvarno samo ono otpilili ono totalno, na način da su mi rekli "Okej, čujte to je na svakoj državi, na svakom faksu za odlučiti". A kad sam se javila studentskom pravobranitelju/pravobraniteljici mi je isto rečeno da nema načina, da oni nemaju nadležnosti nikako mijenjati tu situaciju“ (S3).

Kad sam istraživala druge države u Europi koje imaju europski zakon u svom zakonu, dakle pričamo o Slovačkoj na primjer i o Češkoj, ženama se na fakultetima omogućava vrtić za djecu da bi mogle nastaviti studirati. Di se mame potiče da završe faks na način da im se olakšavaju programi, da im se daje veća mogućnost nedolaska na faks, više izostanaka i kažem vrtić i posebna novčana pomoć. Kad sam ja to sve pročitala ja sam shvatila da mi zapravo ništa ne radimo po pitanju podrške majkama u završavanju studija (S3).

Posljednje poglavlje prikaza i rasprave rezultata govori o posljednjoj kategoriji izazova na putu studentskog majčinstva, a to je nedostatak institucionalne podrške. U kontekstu toga sugovornice govore o svojim pravima kao student roditelj, a koja smatraju nedovoljnima za pružanje adekvatne podrške u nastavku i završetku obrazovanja. Njihovi prijedlozi za poboljšanje uvjeta, odnosno dodatna prava koja predlažu jesu pravo dodatnih izostanaka studenta roditelja s predavanja, ostvarivanje prava na dječji vrtić i financijska pomoć za studente roditelje. Tek jedna sugovornica poduzela je konkretne mjere u namjeri ostvarivanja svojih prava obrativši se institucijama koje smatra odgovornima, no povratne informacije pokazale su institucionalnu slabost kad su u pitanju studenti roditelji. Njihova motivacija i ustrajnost treba biti popraćena poticajnom okolinom u institucionalnom okviru kakva već postoji u nekim drugim državama.

6. Zaključak

Kroz pojedinačna iskustva sugovornica studentica majki, ovo istraživanje nastojalo je ispitati specifičnosti trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija. Za ostvarivanje tog cilja postavljena su četiri istraživačka zadatka na koja se odgovara kroz interpretaciju rezultata dobivenih razgovorom, odnosno intervjuom sa sugovornicama. Za što detaljniji opis cjelokupnog iskustva zasebno su ispitana, a potom i prikazana tri perioda relevantna predmetu istraživanja, a to su trudnoća, prijelaz u roditeljstvo, odnosno period nakon rođenja djeteta, te roditeljstvo, a sve u vrijeme studija, ispitujući odnos svakog od perioda sa studijem. Osim toga, istraživanje prikazuje i načine i vrste dobivene pomoći i podrške studentica majki od svoje okoline tijekom čitavog iskustva, a kroz svaki od perioda nastojalo se identificirati te obrazložiti izazove i dobrobiti.

Period trudnoće rezultirao je promjenama tjelesnog, ali i emocionalnog stanja sugovornica. Za većinu sugovornica ovog istraživanja, studentska trudnoća bila je neplanirana pa je posljedično prvobitno nastupilo stanje iznenađenosti s popratnim emocijama sreće, ali i straha. Dva su izvora tog straha: roditeljska uloga, odnosno nespremnost za nju i upitnost daljnjeg tijeka i organizacije obrazovanja. Karakteristične posljedice trudnoće poput mučnina, umora i zaboravljivosti predstavljale su velike izazove, odnosno prepreke studentskoj svakodnevnici sugovornica koja podrazumijeva pohađanje predavanja i učenje za kolokvije i ispite. Njima unatoč, sve sugovornice ustrajno su izvršile svoje studijske obveze, pri tome navodeći cilj što ranijeg i bržeg rješavanja predviđenih zadataka kako bi se u svakom smislu mogle posvetiti iščekivanom periodu rođenja djeteta. U tom kontekstu, istaknuta je i promjena životnih prioriteta sugovornica u čijem poretku na prvo mjesto dolazi briga oko djeteta i prije njegova rođenja, dok studentske obveze navode kao manje značajnu brigu.

Vrijeme nakon rođenja djeteta akademski je značilo mirovanje studijskih obveza sugovornica ili u slučaju dvije sugovornice prekid dotadašnjeg studija. U tom periodu, između rođenja djeteta i povratka na studij, istraživala se povezanost sugovornica sa svojim studijem kroz kontakt s kolegama, profesorima ili pak neki oblik informalnog obrazovanja u okviru buduće struke. Isto tako, nastojalo se istražiti kakve su stavove sugovornice imale spram daljnjeg obrazovanja. Sve sugovornice navode potpunu posvećenost djetetu i novoj roditeljskoj ulozi te taj period doživljavaju kao stvarno mirovanje od svih svojih studijskih obveza. Neke od njih ipak su bile u kontaktu s kolegama što navode kao pomoć u stvaranju osjećaja uključenosti u njihovu akademsku zajednicu. Povratak na studij nije bio univerzalna odluka te je kod nekih

sugovornica ponovno prisutna emocija straha, odnosno sumnja u sposobnost uspješnog studiranja majke, a kojoj se u jednom slučaju pridružio i strah od financijskih izdataka koje povratak na studij zahtijeva i koji stvaraju poteškoće obitelji s malim djetetom.

Sugovornice koje su se vratile na studij, dakle 4 od 5 sugovornica, detaljno su ispitane o organizaciji svakodnevice studentice majke i svim popratnim izazovima, ali i dobrobitima koje su se javile na tom putu. Kao najveći izazov roditeljstva u vrijeme studija, navode usklađivanje roditeljskih i studijskih obveza gdje prednost daju izvršavanju onih roditeljskih. Iako za studijske obveze imaju manje vremena, uvijek ga pronalaze pa tako ističu učenje u svim trenucima slobodnim od roditeljskih, ali i kućanskih obveza. Još jedan od izazova je i smanjena mogućnost pohađanja predavanja zbog potreba djeteta. Osim nedostatka vremena za studij, ističu nedostatak vremena za sebe, partnera i sve druge bliske osobe, a užurbani ritam studentice majke rezultira tjelesnim umorom i neugodnim emotivnim stanjima. Ipak, roditeljstvo u vrijeme studija sugovornicama je dalo dodatnu motivaciju da ga završe, vidjevši ga kao izvor ekonomskog i socijalnog prosperiteta kojim će svojem djetetu omogućiti što bolje životne uvjete. Osim toga, svoje studijske zadatke nastoje riješiti u predviđenim rokovima te bolje organiziraju svoje vrijeme za učenje. Iz tog razloga smatraju da su bolje studentice od kad su majke, ali i bolje u ostalih društvenim ulogama s više tolerancije i razumijevanja.

Posljednja tematska cjelina rasprave bavila se reakcijama i djelima okoline, odnosno razradila pitanje pomoći i podrške studenticama majkama koje su sudjelovale u ovom istraživanju. U prvom dijelu sugovornice navode pomoć i podršku svoje bliže i akademske okoline, kao dobrobiti iskustva trudnoće roditeljstva u vrijeme studija. Od bliskih osoba najviše navode pomoć i podršku partnera, koji im osim preuzimanja dijela roditeljskih i kućanskih obveza, najviše pomažu emocionalno i financijski. Od samog početka trudnoće istaknut je njihov optimističan stav i planiranje budućnosti, a pozitivne reakcije imali su i roditelji i prijatelji sugovornica. Roditelje, posebice majke i svekrve ističu kao veliku pomoć u brizi oko djeteta, posebno u čuvanju djeteta kada sugovornice moraju izvršavati studijske zadatke. Od akademske okoline posebno se ističe razumijevanje i pomoć koju su dobile od strane profesora i nastavnika koji im izlaze u susret te su ih bodrili da nastave studij, dok im kolege studenti pomažu kroz slanje studijskih materijala u slučaju izostanaka s predavanja. Ipak, već idući dio ukazuje na izazove, odnosno primjere nerazumijevanja od iste okoline koja, ističu sugovornice, ponekad zaboravlja težinu njihove istovremene uloge studentice i majke pa od njih ima prevelika očekivanja. Također, suočene su s problemom predrasuda, što se u primjeru ovog istraživanja pokazalo u većoj mjeri samo kao prisutan strah od osuda okoline zbog majčinstva u ranijoj životnoj dobi te u vrijeme školovanja. Nastavno, stvaran problem jesu institucionalni nedostaci

pod kojima podrazumijevaju mala prava studenata roditelja te nedostatak onih kojima bi im se olakšala bolja prilagodba roditelja na studij te njegov uspješan završetak, a to su primjerice veća tolerancija izostanaka s nastave, dodatni ispitni termini te financijska potpora.

Detaljnim uvidom u specifičnosti iskustva trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija postiže se svrha rada, a to je bolje razumijevanje pozicije i potreba studenata roditelja. Kao prijedlog za unaprjeđenje potencijalnih budućih istraživanja slične tematike ističe se proširenje broja sugovornika/ca, odnosno uzorka istraživanja, a koji bi uključivao i studente očeve, odnosno omogućio uvid u iskustvo iz njihove perspektive, kao i one roditelje koji su naknadno, po ostvarivanju roditeljstva, upisali studij. Kroz teorijske radove i buduća empirijska istraživanja ove problematike moglo bi se doprinijeti stvaranju boljih uvjeta i poticajnije okoline za uspješnu prilagodbu roditeljstvu i studiju te pomoći u uspješnom završetku studija.

7. Literatura

1. Aron, A. Norman, C. C., Aron, E. N., McKenna, C. i Heyman, R. E. (2000), Couples' shared participation in novel and arousing activities and experienced relationship quality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2): 273-284.
2. Bouillet, D. (2008), Slobodno vrijeme zagrebačkih studenata: prilika za hedonizam ili samoostvarenje. *Sociologija i prostor*, 46(3-4): 341-367.
3. Brkljačić, T. i Kaliterna Lipovčan, Lj. (2010), Zadovoljstvo životom i osjećaj sreće kod studenata. *Suvremena psihologija*, 13(2): 189-200.
4. Brooks, R. (2012), Negotiating Time and Space for Study: Student-parents and Familial Relationships. *Sociology*, 47(3): 443-459.
5. Bundalo Tomac, A. (2020), Tranzicija u roditeljstvo tijekom studija: iskustva, prepreke, prednosti, Završni rad, Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet.
6. Čudina Obradović, M. i Obradović, J. (2006), *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
7. Ercegovac Reić, I. i Penezić, Z. (2010), Subjektivna dobrobit bračnih partnera prilikom tranzicije u roditeljstvo. *Društvena istraživanja*, 2(16): 341-361.
8. Franković, D., Pregrad, Z., Šimleša P. (1963), *Enciklopedijski rječnik pedagogije*. Zagreb: Matica hrvatska.
9. Goodwin, J. i Horowitz, R. (2002), Introduction: The Methodological Strengths and Dilemmas of Qualitative Sociology". *Qualitative Sociology*, 25(1): 33-47.
10. Hendelja, I. i Bartolac, A. (2021), Iskustvo tranzicije u majčinstvo i promjene okupacijskog životnog stila mladih majki. *Ljetopis socijalnog rada*, 28(3): 645-671.
11. Ilišin V. (2014), *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu .
12. Ivančić, M. (2021), Postpartalni psihički poremećaji. *Primaljski vjesnik*, (30): 1-8.

13. Janković, V. (1973), *Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi (drugo prošireno izdanje)*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
14. Juračić, M. (2021), *Trudnoća i porod*, Završni rad, Varaždin: Sveučilište Sjever.
15. Kukulj, S. i Keresteš G. (2019), *Seksualnost u različitim fazama tranzicije u roditeljstvo. Društvena istraživanja Zagreb*, 30(1): 29-49.
16. Lacković-Grgin, K. (2011), *Doživljaj i praksa roditeljstva u različitim životnim razdobljima. Društvena istraživanja*, 20(4 (114)): 1063-1083.
17. Medved, E. C. i Heisler, J. (2002), *A Negotiated Order Exploration of Critical Student-Faculty Interactions: Student-Parents Manage Multiple Roles. Communication Education*, 51(2): 105-120.
18. Mijatović, A. (2000), *Leksikon temeljnih pedagoških pojmova*, Zagreb: Edip.
19. Moreu, M. i Kerner, C. (2012). *Supporting Student Parents in Higher Education: A policy analysis. Finalno izvješće projekta, Ujedinjeno Kraljevstvo: University of Bedfordshire*
20. Motosko C.C., Bieber A.K., Pomeranz M.K, Stein J.A., Martires K.J. (2017), *Physiologic changes of pregnancy: A review of the literature. International Journal of Women's Dermatology*, 3(4): 219-224.
21. *Obiteljski zakon (2015), Narodne novine (NN 103/2015), Zagreb*
22. Petani, R. i Babačić, A. (2010), *Motivacija za roditeljstvom kod studenata Sveučilišta u Zadru. Acta Iadertina*, 7(1): 79-97.
23. Pintar, Ž. (2018), *Roditeljstvo u otporu. Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 67(2): 287-298.
24. *Pravilnik o raspodjeli sredstava Sveučilišta u Rijeci iz fonda Aleksandar Abramov (2017), Rijeka Sveučilište u Rijeci, 3-9.*
25. *Pravilnik o studijima i studiranju (2023), Zadar, Sveučilište u Zadru, 2-39.*
26. *Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava studenata u redovitom statusu na subvencionirano stanovanje (2023), Narodne novine 1116 (NN 68/2023), Zagreb.*
27. *Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na državnu stipendiju na temelju socio-ekonomskoga statusa (2023), Narodne novine 1636 (NN 114/2023), Zagreb.*

28. Rimac, I. (2021), *Istraživačko izvješće projekta EUROSTUDENT VII*. Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske.
29. Simović-Zvicer, V. (2022), Pravo oca na roditeljski i očinski dopust u zemljama EU. *Revija za socijalnu politiku*, 29(1): 51-67.
30. Stevanović, M. (2000), *Obiteljska pedagogija*. Varaždinske toplice: Tonimir.
31. Šćukanec, N., Sinković, M., Bilić, R. Doolan, K. i Cvitan, M. (2014). *Socijalni i ekonomski uvjeti studentskog života u Hrvatskoj: Nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT V za Hrvatsku za 2014*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.
32. Vrkić Dimić, J. (2005), Stvarne i željene aktivnosti studenata u slobodnom vremenu. *Pedagoški istraživanja*, 2(2): 313-325.
33. Vukasović, A. (1991), Odgoj za humane odnose i odgovorno roditeljstvo. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 46(6): 564-576.
34. Woods, S. M., Melville, J. L., Guo, Y., Fan, M. Y., Gavin, A. (2010), Psychosocial stress during pregnancy. *American journal of obstetrics and gynecology*, 202(1): 61-68.
35. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju (2022), *Narodne novine* 805 (NN 57/2022), Zagreb.
36. Zakon o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (2022), *Narodne novine* 1834 (NN 119/2022), Zagreb
37. Zulić, L. (2022), Utjecaj trudničke hiperemeze na psihičko zdravlje trudnica, Diplomski rad, Osijek: Sveučilište u Osijeku, Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo.
38. URL 1: Trudnoća, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/trudnoca> (15.12.2023.)
39. URL 2: Očinski dopust i novosti u sustavu roditeljskih potpora, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, <https://hzzo.hr/novosti/ostalo/ocinski-dopust-i-novosti-u-sustavu-roditeljskih-potpora> (09.05.2024.)
40. URL 3: Paternity leave around the world: a comparison, <https://timetastic.co.uk/blog/paternity-leave-around-the-world-a-comparison/> (09.05.2024.)

41. URL 4: Jeste li znali?, Republika Hrvatska, Ministarstvo demografije i useljništva,
<https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/nacionalna-kampanja-tate-veliki-je-propust-ne-uzeti-dopust--11411340> (27.05.2024.)
42. URL 5: Does "Pregnancy Brain" Exist?, SCIAM,
<https://www.scientificamerican.com/article/does-pregnancy-brain-exist/> (07.03.2024.)
43. URL 6: Predrasuda, Hrvatska enciklopedija,
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/predrasuda> (15.03.2024.)

8. Prilozi

Prilog 1: Tablica s osnovnim podacima o sugovornicama i intervjuima

Sugovornica	Dob	Razina studija	Matično sveučilište	Dob djeteta	Odnos s ocem djeteta	Mjesto i vrijeme održavanja intervjuja	Trajanje intervjuja	Istraživačica
S1	24	Prijediplomska razina	Sveučilište u Zadru	Dojenačka dob	Bračna zajednica	Zadar, 12.01.2024.	37 min	Dora Lukan
S2	23	Diplomska razina	Sveučilište u Zadru	Dojenačka dob	Bračna zajednica	Zadar, 25.01.2024.	51 min	Dora Lukan
S3	22	Završena Prijediplomska razina	Sveučilište u Zagrebu	Dojenačka dob	Izvanbračna zajednica/Zaruke	Online, Teams, 01.02.2024.	52 min	Dora Lukan
S4	31	Diplomska razina	Sveučilište u Zadru	Dojenačka dob	Bračna zajednica	Zadar, 02.02.2024.	50 min	Dora Lukan
S5	25	Diplomska razina	Sveučilište u Zadru	Dojenačka dob	Izvanbračna zajednica/Zaruke	Zadar, 06.02.2024.	46 min	Dora Lukan

Prilog 2. Obavijest o istraživanju

OBAVIJEST O ISTRAŽIVANJU

Poštovana,

Pozvani ste sudjelovati u istraživanju kojeg provodim za potrebe pisanja svog diplomskog rada na Odjelu za pedagogiju Sveučilištu u Zadru tijekom akademske godine 2023./2024. Tema istraživanja jest iskustvo roditeljstva u vrijeme studija, a provodim ga pod vodstvom mentorice izv.prof.dr.sc. Jasmine Vrkić Dimić.

Intervju će okvirno trajati sat vremena, bit će tonski sniman i potom transkribiran. Ako želite, možete dobiti audio zapis našeg razgovora kao i isječke iz intervjuja koje bi koristila za svoj diplomski rad, kako biste mogli utvrditi vjerodostojnost navedenih odgovora.

Povjerljivost Vaših odgovora bit će u potpunosti zaštićena kao i Vaš identitet koji će znati samo osoba s kojom ste razgovarali. U pisanim materijalima koji će se temeljiti na razgovoru s Vama, bit ćete predstavljeni pseudonimom. Ako želite, na uvid ćete moći dobiti moj diplomski pisani rad.

Za bilo kakve daljnje informacije, možete me bez oklijevanja kontaktirati na broj mobitela: _____ ili putem elektronske pošte _____.

Prilog 3. Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

u sklopu pisanja diplomskog rada na Odjelu za pedagogiju Sveučilišta u Zadru u ak. god.
2023./2024.

Ime sugovornika/ce: _____

Istraživač/ica: _____

1. Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviješten/a sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće pisane i usmene informacije.
2. Ovlašćujem istraživača/icu da koristi podatke dobivene putem intervjua.
3. Potvrđujem da:
 - a) Je moje sudjelovanje dobrovoljno i da razumijem da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.
 - b) Podaci intervjua bit će korišteni isključivo u svrhu istraživanja.
 - c) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema etičkim pravilima znanstvenog rada.
 - d) Obaviješten/a sam da će intervju biti sniman i transkribiran.
 - e) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet.
 - f) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način.

Potpis: _____

(Sugovornik/ca)

Potpis: _____

(Istraživač/ica)

Mjesto i datum: _____

PROTOKOL

Dobar dan i hvala ti što si pristala na sudjelovanje. U sklopu diplomskog rada na Odjelu za pedagogiju Sveučilišta u Zadru, provodim istraživanje na temu trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija, s fokusom na majčinstvo. Ovaj razgovor dio je istraživanja i planirano vrijeme trajanja razgovora je oko sat vremena. Ako si suglasna s tim, razgovor će biti sniman kako bi mogla sve zabilježiti. Naknadno ću transkribirati snimku, odnosno stvoriti pisanu verziju našeg razgovora, kojoj ćemo pristup imati samo moja mentorica i ja. Sve informacije i uvid iz razgovora koristit ću isključivo u svrhe akademskog rada te nigdje neću navoditi tvoje ime i prezime ni bilo koji podatak, čime ti je jamčena anonimnost. Isto tako, nisi obavezna odgovorati na pitanja na koja ne želiš te imaš pravo odustati u bilo kojem trenutku. Ako se slažeš sa svim rečenim, zamolila bi te da potpišeš suglasnost za sudjelovanje u istraživanju.

Intervju se sastoji od tri dijela. Na samome početku postaviti ću ti nekoliko općenitih pitanja koja mi pružaju informacije bitne za daljnji razgovor. Kroz tri dijela intervju nastojim obuhvatiti tri perioda tvog života kao studentice majke. U prvom dijelu nalaze se pitanja vezana uz tvoju trudnoću u vrijeme studija. Drugi dio sastoji se od nekoliko pitanja vezanih za period tranzicije u roditeljstvo, a pitanja posljednjeg dijela nastoje ući u srž tvog iskustva istovremene uloge roditelja odnosno majke i studentice. Intervju ćemo privesti kraju uz neka zaključujuća pitanja. Imaš li kakvih pitanja za mene na početku?

Općenita pitanja:

1. Koliko imaš godina?
2. Što studiraš i koja si godina studija?
3. Koja si godina studija bila za vrijeme trudnoće?
4. U kakvom si odnosu s ocem djeteta?

Ako su zajedno – *Živate li zajedno? Živiš li s partnerom i djetetom u samostalnom kućanstvu ili u dijeljenom (npr. roditelji)*

TRUDNOĆA I STUDIJ

5. Je li tvoja trudnoća bila željena?

6. Možeš li mi opisati svoju reakciju kad si saznala da si trudna?

7. Možeš li mi opisati reakcije svojih bližnjih? (partner, roditelji, prijatelji itd.)

a) Jesi li očekivala ta kve reakcije?

8. Što se promijenilo u tvom životu s obzirom na trudnoću?

9. Što se promijenilo u tvom studiranju s obzirom na trudnoću?

10. Jesu li članovi tvoje akademske okoline (kolege, profesori) znali za tvoju trudnoću i ako da, kakve su bile njihove reakcije?

11. Jesi li primijetila promjene u njihovom ponašanju spram tebe i ako da, koje to? (pomoć, podrška, predrasude)

12. Možeš li mi opisati izazove s kojima si se susretala u trudnoći, vezane uz tvoje studijske obveze?

a) Kako si ih svladavala?

b) Tko ti je pomagao i kako?

13. Tko ti je bio podrška u tom periodu?

PRIJELAZ/PERIOD NAKON ROĐENJA DJETETA

14. Jesi li iskoristila pravo mirovanja studijskih obveza?

a) Kako je izgledao taj period?

b) Jesi li se u tom periodu na bilo koji način bavila studijskim obvezama?

c) Jesi li bila u kontaktu sa studijskim kolegama i profesorima?

RODITELJSTVO I STUDIJ

15. Možeš li mi opisati kako si se osjećala prilikom povratka na studij?

16. Što ti je bilo najizazovnije prilikom povratka na studij?

17. Možeš li mi opisati svoju svakodnevicu kao studentica majka?

18. Kako usklađuješ roditeljske i studijske obveze?

a) Kako dijeliš roditeljske obveze s partnerom ili Sudjeluje li otac djeteta u njegovom odgoju i ako da, na koji način? Kako dijelite roditeljske obveze?

19. Na koje probleme nailaziš kao studentica majka i kako ih svladavaš?
20. Imaš li pomoć u rješavanju problema i ako da, tko ti pomaže? (partner, obitelj, prijatelji, kolege, profesori itd.)
21. Primjećuješ li promjene u ponašanju profesora i kolega prema tebi od kad si postala majka i ako da, koje su to?
22. Koja prava koristiš kao student roditelj?
23. Koja prava smatraš da trebaš imati kao student roditelj?
24. Kako se majčinstvo odrazilo na tvoje viđenje fakultetskog obrazovanja?
25. Kako se majčinstvo odrazilo na tvoje viđenje studijskog programa koji pohadaš?
Za studentice pedagogije – Kako se ono odrazilo na tvoje razumijevanje odgojne problematike unutar studija pedagogije?
- Za studentice drugih smjerova – Kako se ono odrazilo na tvoje razumijevanje odgojne problematike unutar programa za stjecanje nastavničkih kompetencija?*
26. Koje su prednosti majčinstva u vrijeme studija?
27. Koji su nedostaci majčinstva u vrijeme studija?
28. Kako provodiš slobodno vrijeme? S kime voliš provoditi slobodno vrijeme?
29. Smatraš li da dobivaš podršku svoje okoline i ako da, na koje sve načine?
30. Kako, po tvom mišljenju, društvo vidi studente roditelje?
31. Koji savjet bi dala roditeljima studentima, a koji njihovoj okolini?
32. Imaš li neko pitanje za mene ili nešto za nadodat?

Iskustvo trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija

Sažetak

Ovo istraživanje imalo je za cilj dobiti uvid u pojedinačna iskustva trudnoće i roditeljstva u vrijeme studija. Uzorak istraživanja činilo je pet sugovornica studentica majki, a metodom polu-strukturiranog intervjua nastajalo se dubinski istražiti tri vremenska perioda njihova iskustva: trudnoće, prijelaza u roditeljstvo, te samog roditeljstva u vrijeme studija. Dobiveni rezultati grupirani su u četiri cjeline koje osim prethodno spomenuta tri perioda obuhvaćaju i temu pomoć i podrške okoline sugovornica. Kroz sve se cjeline nastoje identificirati izazovi i dobrobiti. Period trudnoće obilježen je brojnim promjenama u životima sugovornica od kojih se najviše ističu tjelesne koje su ujedno predstavljene i kao izazovi u izvršavanju studijskih obveza. Promjena emocionalnog stanja i životnih prioriteta u prijelazu u roditeljstvo dovela je u pitanje nastavak studijskog obrazovanja sugovornica. Usklađivanje roditeljskih i studijskih izazova pokazalo se najvećim izazovom studentica majki koje su sudjelovale u ovom istraživanju, ali i najvećim poticateljem razvoja brojnih vještina kao što je primjerice organizacijska. Samo majčinstvo pokazalo se izvorom motivacije i snage za nastavkom obrazovanja. Bliža okolina sugovornica podrška im je u emocionalnom i materijalnom kontekstu te pomoć u izvršavanju obveza prema djetetu, dok su u kontekstu pomoći akademske okoline najviše istaknuti profesori. Kao prepreku uspješnoj prilagodbi roditelja studiju navode nedostatak njihovih prava te predrasude okoline.

Ključne riječi: dobrobiti, izazovi, pomoć, roditeljstvo, studentice majke, studij, trudnoća

Experience of Pregnancy and Parenthood During Studying

Abstract

This research aimed to gain insight into individual experiences of pregnancy and parenthood during the time of study. The research sample consisted of five interviewees, student mothers, and through semi-structured interviews, an in-depth exploration was conducted into three temporal periods of their experience: pregnancy, transition into parenthood, and parenthood during the time of study. The obtained results are grouped into four sections, which besides the previously mentioned three periods, also encompass the theme of assistance and support from the interviewees' environment. Challenges and benefits are sought to be identified throughout all sections. The period of pregnancy is marked by numerous changes in the lives of the interviewees, most notably physical changes, which also present challenges in fulfilling their academic obligations. The change in emotional state and life priorities during the transition into parenthood raised questions about the continuation of the interviewees' academic education. Balancing parental and academic challenges proved to be the greatest challenge for student mothers participating in this research, but also the greatest catalyst for the development of numerous skills such as organizational skills. Motherhood itself proved to be a source of motivation and strength for continuing education. The immediate environment of the interviewees provided emotional and material support as well as assistance in fulfilling obligations towards the child, while in the context of academic support, professors were most prominently mentioned. Obstacles to successful adaptation of parents to studying include the lack of their rights and societal prejudices.

Keywords: assistance, benefits, challenges, parenthood, pregnancy, student mothers, study